

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

**Vztah českých dětí a rodičů žijících v Bruselu
k České republice**

2022

Eliška Pohlová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

Vztah českých dětí a rodičů žijících v Bruselu k České republice

Bakalářská práce

Autor práce: Eliška Pohlová

Studijní program: Sociologie a sociální politika

Vedoucí práce: Zdeněk Uherek doc. PhDr., CSc.

Rok obhajoby: 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 2.5. 2022

Eliška Pohlová

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Eliška Pohlová', written in a cursive style.

Bibliografický záznam

POHLOVÁ, Eliška. *Vztah českých dětí a rodičů žijících v Bruselu k České republice*. Praha, 2022. 76 s. Bakalářská práce práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Vedoucí bakalářské práce Zdeněk Uherek doc. PhDr., CSc.

Rozsah práce: 111 040 znaků s mezerami,

Anotace

Práce se zabývá tématem Čechů žijících v Bruselu. Autorka zkoumá české mladé dospělé ve věku mezi 16 a 20 lety a jejich rodiče, kteří již více než 10 let žijí v Bruselu. Cílem výzkumu je zjistit, jaké figuruje rozdíly mezi rodiči a dětmi v rámci jejich vztahu k České republice a jaké faktory na tuto vazbu mají vliv. Vyjádřit, jakým způsobem krajané v Bruselu vnímají svůj domov, a do jaké míry se tedy jedná o transnacionály, nebo naopak o aktéry žijící v diaspoře. Práce je vytvořena za pomoci kvalitativních metod, konkrétně polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování provedeného v akademickém roce 2021/2022 v Bruselu v prostředí, kde se schází česká komunita. Výsledky práce uvádí, že hlavními činiteli, které utváří vztah k zemi původu, jsou kontakty s lidmi a citové vazby na některá místa z dob dětství. U rodičů je důležitým faktorem také jazyk. Mladí dospělí si udržují vztah spíše pomocí národních zvyků a tradic. Obě skupiny ale zachycují určitý vývoj a změny ve vnímání svého vztahu k České republice. Participanti dále vyjadřují dvě pojetí domova. Všichni vnímají jako svůj domov dům, kde žijí v Bruselu. Rodiče jako místo, kde se cítí bezpečně a ke kterému mají emoční vazbu vnímají Českou republiku. Děti se k této zemi vážou v případě, že si zde našly dobré zázemí, jinak považují za svůj citový domov Brusel. U dětí se také častěji vyskytuje tendence začleňovat se do místní bruselské a mezinárodní společnosti. U všech aktérů se toto transnacionální chování odvíjí od toho, s kým mají příležitost se vídat. Také proto se někteří rodiče více shlukují do českých diaspor.

Annotation

The thesis deals with the topic of Czechs living in Brussels. The author examines Czech young adults between the ages of 16 and 20 and their parents who have lived in Brussels for more than 10 years. The aim of the research is to find out what differences between parents and children figure in their relationship with the Czech Republic and what factors influence this connection. To express how the compatriots in Brussels perceive their home and to what extent they are transnationals or, conversely, actors living in the diaspora. The work is created with the help of qualitative methods, specifically semi-structured interviews and participatory observation conducted in the academic year 2021/2022 in Brussels in an environment where the Czech community meets. The results show that the main factors that shape the relationship to the country of origin are contacts with people and emotional ties to some places from childhood. For parents, language is also an important factor. Young adults maintain their relationship more through national customs and traditions. However, both groups observe

certain developments and changes in the perception of their relationship with the Czech Republic. Participants also express two concepts of home. Everyone considers their accommodation in Brussels to be their home. Nonetheless, parents mention the Czech Republic as the place where they feel safe and towards which they have an emotional connection. Children are attached to this country if they have strong ties to people living there, otherwise they consider Brussels to be their emotional home. Children are also more likely to integrate into the local and international society. For all actors, this transnational behaviour depends on who they have the opportunity to meet (regularly) with. That is also why some parents gather more into Czech diasporas.

Klíčová slova

Vztah k České republice, domov, transnacionalismus, Češi v Bruselu, rodiče, děti

Keywords

Relationship to the Czech Republic, home, transnationalism, Czechs in Brussels, parents, children

Title

The relationship of Czech parents and children living in Brussels to the Czech Republic

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala svému vedoucímu doc. Zdeňku Uherkovi za projevenou ochotu, veškerou pomoc a velmi příjemné jednání při vedení mé práce. Můj dík patří také všem participantům, kteří byli ochotni se výzkumu zúčastnit a poskytli mi přínosné a zajímavé informace. V neposlední řadě bych chtěla také poděkovat rodině a přátelům za cenné připomínky a za podporu.

Obsah

Úvod.....	1
1 Teoretický a konceptuální rámec	3
1.1 Migrační teorie.....	3
1.2 Transnacionalismus.....	4
1.2.1 Vymezení transnacionalismu vůči diasporám.....	6
1.3 Češi v zahraničí, krajané	6
1.4 Vztahy rodičů a dětí	9
1.5 Emigrace	10
1.6 Domov.....	10
1.7 Vztah k vlasti	11
2 Historie osídlení Čechů v Bruselu	12
3 Metodologie a výzkumný design	14
3.1 Cíle a otázky	14
3.2 Výběr informantů.....	16
3.3 Sběr dat	18
3.4 Sebereflexivita	19
3.5 Etické aspekty	20
3.6 Analýza dat	20
4 Poznatky z rozhovorů/prezentace dat	22
4.1 Odchod z České republiky	22
4.2 Vztah k České republice	23
4.2.1 Vztah k místu	24
4.3 Vnímání domova.....	26
4.4 Vztahy s lidmi	28
4.4.1 Vztahy Čechů v Bruselu k české, belgické a mezinárodní komunitě	28
4.4.2 Vztahy Čechů v Bruselu k lidem žijícím v České republice.....	32
4.4.3 Náhled díky životu v zahraničí	33
4.5 Instituce.....	35
4.5.1 Evropská škola v Bruselu.....	36
4.6 Politické dění	40
4.7 Kultura	41
4.7.1 Zvyky a tradice.....	42
4.7.2 Jazyk	43
Závěr.....	44

Summary	47
Seznam použitých zdrojů.....	50
Přílohy.....	54

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá tématem Čechů žijících v Bruselu, jejich vztahy k České republice a koncepty, které s tímto tématem souvisí. Téma jsem si vybrala primárně z důvodu, že je mi blízké, jelikož sama mám s pobytem v zahraničí zkušenosti. V Bruselu jsem žila od svých sedmi do devatenácti let. Ve své práci tedy také zohledním svou roli dlouhodobé účastnice života mezi krajany. Porovnám své vlastní znalosti s poznatky získanými pomocí polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování, které se uskutečnilo na kulturních akcích v Bruselu, kde se schází česká komunita a při dalších příležitostech v letech 2021–2022, kdy jsem sbírala data pro tuto práci. Zároveň se ale snažím své osobní vědomosti oddělit od informací získaných při výzkumu.

Hlavním cílem této práce je zjistit, jaké faktory mají u krajanů žijících v Bruselu vliv na jejich vztah k České republice a na jejich vnímání domova. Dále bych chtěla zachytit rozdíly mezi rodiči a jejich dětmi. Obě skupiny jsou totiž v odlišném postavení. Zatímco rodiče se ve většině případů do země přistěhovali v dospělosti za nějakým konkrétním účelem, děti je následovaly a mohou mít vztah k České republice a k místnímu prostředí odlišný. Bude mě zejména zajímat, co informátory vedlo k životu v zahraničí, co utváří jejich vztah k místu, kde žijí, a k prostoru České republiky. Dále také s kým se krajané v Bruselu nejčastěji stýkají, zda se účastní kulturních akcí, navštěvují české instituce, zajímají se o politické dění v České republice, co považují za svůj domov, jestli dodržují některé tradice a jaký mají vztah k češtině. Pomocí těchto informací poté vydedukuji, jak tyto faktory ovlivňují vztah k České republice.

Svémi poznatky bych ráda přispěla k odhalování dalších aspektů, týkajících se tématu transnacionalismu a emigrace, které jsou v dnešní době na vzestupu a poměrně aktuální.

Práce je rozdělena do čtyř částí. V první z nich nejprve specifikuji, jaké výzkumy se tímto tématem zabývají. Stejně tak se zde snažím o vymezení některých teoretických konceptů, jako je například transnacionalismus, emigrace či domov. Objasňuji zde, v jakém kontextu s nimi budu v dalších částech textu pracovat. Ve druhé kapitole nastiňuji, jaký byl vývoj osídlení Čechů v Bruselu. V této kapitole také zmiňuji, které české instituce a krajaňské spolky zde fungují. Ve třetí části popisuji, jaké jsem použila metody k dosažení výzkumného cíle. Na tuto kapitolu navazuje zhodnocení získaných poznatků a jejich analýza. V té seskupuji odpovědi aktérů do jednotlivých tematických okruhů, v jejichž rámci porovnávám jednotlivé výpovědi a propojuji je s již získanými poznatky v teoretické části.

Ve výzkumu figuruje 14 aktérů, 7 dětí a 7 rodičů majících české občanství a žijících v Bruselu. „Děti“ myslím děti rodičů. Jedná se o mladé dospělé, nebo dospívající ve věku od 16 do 20 let. Pro potřeby práce o nich dále budu mluvit jako o „dětech“.

1 Teoretický a konceptuální rámec

V této části nastíním a definuji teoretické koncepty, se kterými v práci budu dále pracovat. Popíši již provedené výzkumy, zabývající se podobnou tematikou, z jejichž poznatků také vycházím.

1.1 Migrační teorie

Téma migrace do nového prostředí lze rámovat celou řadou teoretických konceptů. V sociologii a sociální antropologii je řada z nich vázána na migrační teorie, proto bych tuto práci otevřela právě jimi.

Konceptualizace migrace se v rámci sociologie vyvíjí: zřízení a ukotvení některých okruhů týkajících se migrace je připisováno E.G. Ravensteinovi (1889, cit. dle Uherek a Drbohlav, 2016), který sice nevytvořil přímo teorii zabývající se tímto fenoménem, ale i tak výrazně přispěl k uspořádání tohoto tématu ve vědeckých kruzích. Na rozdíl od dob Ravensteina ale v současnosti: „*Věda přestává migraci chápat jen jako mechanické přemísťování z místa na místo, ale jako proces vyvazování se ze sociálních vazeb ve zdrojovém prostoru a navazování nových sociálních vazeb v zemi cílové*” (Uherek a Drbohlav, 2016, s. 4). Podle autorů Drbohlava a Uherka (2016) je migrace zasazena do kontextu mnoha sociálních věd. Proto je takřka nemožné vytvořit jednu obecnou teorii migrací. Kateřina Janků (2006) ve svém pojednání o moderní migraci také doložila, že „*ne všechny disciplíny přinášejí „velké“ teorie migrace, přesto svými výzkumy a z nich vyvozenými koncepty významně přispívají k vědění o migraci*” (Janků, 2006, s. 21). Například výzkumy, které se o migrační proces zajímají z hlediska antropologie a sociologie zkoumají poměry každodenního života u imigrantů, kteří žijí v cizině již delší dobu (Janků, 2006).

Pro téma, které jsem si vybrala, je relevantní zejména *neoklasická teorie*. O té lze hovořit ve dvou úrovních, a to makro a mikro. Na makro úrovni je migrace nástrojem k vyrovnání nabídky a poptávky. E. G. Ravenstein (1889, cit. dle Uherek a Drbohlav, 2016), který je zakladatelem této teorie, pojednává v tomto kontextu zejména o migraci z chudších oblastí do bohatších. Na mikro úrovni se jedná o tzv. „human capital model“ kdy „*jedinec migruje v očekávání zlepšení celkové kvality života, věří, že zisky z migrace převáží, ať již okamžitě nebo v dlouhodobějším výhledu, ztráty*” (Uherek a Drbohlav, 2016, s. 7). Dále se teorie zabývá dvěma vzájemně propojenými faktory. Jedním z nich je důvod opustit místo současného pobytu „push faktor” a

druhým je důvod se usadit na jiném konkrétním místě „pull faktor”. I současní teoretici migrace blízcí neoklasické teorii (Abreu, 2012) hovoří v tomto kontextu zejména o migraci z chudších oblastí do bohatších. „*Migrační pohyb nastává až teprve za předpokladů, že faktory, které migranta z původního prostoru vytlačují a které ho přitahují do prostoru cílového, dosáhnou určité intenzity*” (Uherek a Drbohlav, 2016, s. 6). Další migrační teorií, která je v daném kontextu dobře aplikovatelná, je teorie migračních sítí, která pomáhá pochopit vytváření užších krajanských vazeb v cílové lokaci migrace i transnacionálních spojitostí se zemí původu (Vertovec 2004). Teorie ukazuje, jaký význam mají ve zdrojové i cílové zemi migrace mezilidské vazby, jakými formami snižují investici jedince do nového prostředí a zároveň umožňují se zcela neoddělit od původního prostoru migrace. Teorie migračních sítí též ukazuje, že jednou z nejvýznamnějších společenských sítí je rodina, které v této práci budu věnovat zvýšenou pozornost. Na téma rodinných sítí navazují i další teorie ukazující, že se člověk o migraci jen zřídka rozhoduje zcela sám a že je ovlivněn řadou jiných osob, a pokud je dítě, primárně o svém přestěhování sám nerozhoduje.

1.2 Transnacionalismus

Celou mou prací se prolíná fenomén transnacionalismu. Vzhledem k tomu, že zkoumám vztah k jedné zemi u občanů žijících v jiné zemi, je možné tento fenomén označit jako transnacionalismus. Tento pojem nemá jednotnou definici, jelikož se jedná, podobně jako u emigrace, o velice rozsáhlý fenomén. V této části se tedy zaměřím zejména na studie a teorie, které se v rámci tohoto tématu zabývají vnímáním domova a vztahu k zemi původu.

Transnacionalismus podle Glick-Schillerové (1995) jistým způsobem nahradil imigraci. Z historického hlediska byli emigranti lidé, kteří opustili zemi původu a usadili se v jiném státě, přičemž se předpokládalo, že postupně zpretrhají veškeré své vazby k zemi původu. Fenomén transnacionalismu se začal studovat v posledních několika desítkách let, kdy výzkumy zabývající se tímto tématem vzaly v potaz, že u emigrantů dlouhodobě a mnohogeneračně existují také spojitosti k zemi, kterou opustili. „*Transnacionalismus zachycuje fakt, že migranti usazení v novém místě, ať už dočasně či permanentně, udržují kontakty se společností jejich původu a občas s dalšími místy, kde se usadili jejich spolumigranti*¹“ (Balzani a Besnier, 2021, s. 220) (překlad: autorka). Podle Wonga a Trumpera (2002) je transnacionalismus definován

¹ „*Transnationalism captures the fact that migrants who settle in a new place, whether temporarily or permanently, maintain contacts with their society of origin and sometimes with other places where fellow migrants have settled.*“

jako příslušenství migrantů jak k místu, do kterého se přesunuli, tak i k zemi původu. Na toto pojetí navazuje Glick-Schillerová (1995) která transmigranty nazývá jako imigranty, jejichž život je ovlivňován nepřetržitým spojením přes mezinárodní hranice a jejichž národní identitu ovlivňuje vztah k více než jednomu národnímu státu. Participanty v mém výzkumu lze tedy nazvat jako transnacionály, jelikož žijí na hranici dvou států – Belgie a České republiky. Lze k tomu dodat, že zkušenost ze života transmigrantů je *„život ve dvou národně definovaných domovinách najednou. Je to zkušenost rozdělení životní aktivity či závislosti mezi různé národně definované kontexty, zkušenost dělení, rozměňování, a hlavně proměn v povaze loajality vůči meznímu společenství, jež je v moderní době definováno především národními státy (...), jde o zkušenost fragmentace kolektivní příslušnosti“* (Marada, 2009, s. 128). K tomu se vyjadřuje také Vertovec (2004), který tvrdí, že jde o jakýsi duální proces, kdy transnacionálové udržují sentimentální, resp. materiální vztahy se zemí původu, zatímco se přizpůsobují novému prostředí.

„Teorie transnacionalismu odhaluje působení paralelních procesů začleňování se do přijímací společnosti a udržování přeshraničních sociálních vazeb, jejichž prostřednictvím transmigranti souběžně budují a udržují dva domovy“ (Szaló a Hamar, 2007, s. 8). Zároveň transmigranti vytváří tzv. transnacionální komunity, které jsou tvořeny skupinou krajanů z jedné země žijící v jiné zemi. Tyto komunity ovšem nejsou novým fenoménem, jelikož se u migrantů velice často vyskytovala potřeba společně sdílet a udržovat si vazby na zemi původu (Tsakiri, 2005). Tsakiri (2005) také dodává, že s technologickým pokrokem se změnil a zintenzivnil způsob komunikace mezi zemí aktuálního pobytu a zemí původu: ze spontánní komunikace na strukturovanou.

Vertovec (2004) se v souvislosti s transnacionalismem také vyjadřuje o tom, jakým způsobem transmigranti vyjadřují svůj vztah k zemi původu. Dokládá, že aktuálně mají migranti zvláště silné pocity sounáležitosti s místy a s tam žijícími lidmi. Tyto pocity jsou příčinou jejich jednání.

Zároveň se zmiňuje o tzv. mezigeneračním přenosu: jednání a charakter transnacionálů má vliv na celkový chod rodiny a na sociokulturní přenos: zejména na výchovu dětí, budoucí strategie, vlastní pojetí jedinců i kolektivní soužití, vnímání individuálních i společných vzpomínek, ekonomické jednání a sociokulturní aktivity. Dodává, že východiska, podmínky a vnímání, které má tzv. první generace emigrantů (transnacionálů, kteří se rozhodli opustit zemi původu) mají vliv na jejich potomky (Vertovec, 2004, s. 972).

K podobné problematice se vyjadřuje i Bradatanová, Popan a Meltonová (2010), kteří tvrdí, že „pro druhou generaci imigrantů je velice těžké se identifikovat se společenstvím svých rodičů, protože vždy považují za svůj domov „hostující zemi“. Jeho/její vztah k rodné zemi rodičů je povrchní, a i když je zachován původní jazyk, propojení s tamní kulturou je často slabé, někdy až neexistující”² (překlad: autorka) (Bradatan, et al., 2010, s. 175).

1.2.1 Vymezení transnacionalismu vůči diasporám

S tématem transnacionalismu souvisí také koncept diaspor. Podle Bradatanové, Popana a Meltnové (2010) se lidé žijící v diaspoře liší od transnacionálů tím, že jsou pasivní vůči zemi, ve které se nacházejí. Obě zmíněné skupiny mají silné vazby k zemi původu, ovšem na rozdíl od lidí, žijících v diaspoře se transnacionálové také vážou k zemi, ve které právě žijí: „diaspora, definovaná jako skupina lidí žijících mimo svou zemi původu, udržující silné vazby k „vlasti“ a ponechávající distingovaný postoj vůči hostující zemi”³ (Bradatan, et al., 2010, s. 171) (překlad: autorka). Tito autoři také předkládají názor, že lidé v diasporách z hlediska emocionální vazby považují za svůj domov svou zemi původu, zatímco v novém prostředí si připadají jen jako uprchlíci (Bradatan, et al., 2010). Ve srovnání s pojetím transnacionalismu, podle výše zmíněných výzkumů, transnacionálové mohou považovat za domov obě místa (Szaló a Hamar, 2007, s. 8). Jsou zde tedy patrné markantní rozdíly ve vztazích k hostující zemi. Transnacionálové vykazují vůli integrovat se, zapojit do zdejší komunity a vytvořit si k nové zemi také emocionální vztah, zatímco lidé v diasporách zaujímají pasivní uzavřený postoj vůči společnosti v nové zemi, který mimo jiné ukazuje, že by se co nejdříve chtěli vrátit zpět do země původu (Bradatan, et al., 2010).

1.3 Češi v zahraničí, krajané

Na téma Čechů žijících v zahraničí vznikla již celá řada publikací zabývajících se emigrací z českého prostředí obecně, i monografie soustředěné na krajany v jednotlivých zemích nebo městech. Mezi obecnější práce patří například Analýza migrace českých občanů po roce 1989 Stanislava Broučka a kol. z roku 2015, která shrnuje historii české emigrace do

² „Second generation immigrants would have a hard time identifying with their parents' communities, because for them 'home' was always the host country. His/her relationship with the parents' country of origin is superficial and even if the knowledge of language is preserved, the connection with that distant culture is often weak or non-existent.”

³ „diaspora, defined as a group living out of their origin country, keeping a strong attachment to a 'homeland' and maintaining a distinctive profile within the host country.”

zahraničí i plošné terénní šetření, na které reagovali krajané zejména v západní Evropě a USA (Brouček, et al., 2015). Tato práce je rozvinuta v další části kapitoly. Vedle shrnujících publikací vznikly též práce soustředěné na jednotlivé státy a města. Nejvíce těchto regionálně specializovaných prací vzniklo o Čěších v USA, existují ale i práce o Čěších ve Vídni, Paříži a dalších městech.

Na téma Čechů žijících v Bruselu byla vytvořena studie zabývající se životem českých úředníků. Poznatky, které díky ní byly získány, můžu vztáhnout ke svému výzkumu, případně je doplnit.

Díky této práci bylo například zjištěno, že se dotazovaní Čěši v Bruselu chtějí udržet co nejvíc v kontaktu s Českou republikou například pomocí materiálních suvenýrů (knihy, české jídlo, zařízení domova), ale také díky „konzumaci české kultury“ (Králíčková, 2010, s. 82). Ve svých závěrech například autorka uvedla, že Čěši v zahraničí v některých případech vykazují tendence „uzavírání se do své české ulity a bránit se integraci do belgické společnosti, která se pro ně stala dočasným domovem“ (Králíčková, 2010, s. 80).

Již zmíněná publikace kolektivu autorů pod vedením Stanislava Broučka (2015), mapovala migraci českých občanů za dob minulého režimu, ale také po roce 1989. V této studii jsou nastíněna například témata týkající se utváření českých komunit v zahraničí a jejich činností, například vytváření spolků (Sokol v Paříži a ve Vídni). Ve svém výzkumu se také zajímám, jaký význam mají krajanské spolky v Bruselu a stejně jako autoři o důležitost společenského a kulturního života v českých komunitách. Autoři zde dokládají, že „poměr k významu spolku a jeho aktuální užitečnosti jsou v současných generacích chápány různým způsobem, což bývá někdy příčinou mezigeneračních nedorozumění a sporů“ (Brouček, et al., 2015, s. 17). Krajanské spolky jsou zde také označeny za jeden z nástrojů, které udržují vztah k České republice. Utvářejí nějakým způsobem češství.

Podle této studie Čěši žijící v zahraničí již před rokem 1989 vykazují několik rysů, formujících jejich vztah k České republice. Prvním z nich je osvojení si pocitu svobody a odpovědnosti za vlastní úspěchy. Dále je velice častým jevem nechuť k současné politické situaci v České republice, která je podle nich způsobena přetrváváním některých aspektů z dob minulého režimu. Dávání důrazu na český jazyk, českou kulturu a obecně češství hraje také velkou roli v utváření vazeb mezi krajaný v zahraničí a vlasti (Brouček, et al., 2015). Z pohledu mé práce je asi nejdůležitějším výrokem: „Jejich poměr k rodné zemi a k současné společnosti České

republiky je proto variován několika aspekty, jež jsou sumou reálných zkušeností z vlastní emigrace i emigrace ostatních Čechů, které poznali. Paleta vztahů k vlasti se proto rozprostírá od jednoznačně kladných, to znamená vstřícných projevů až po jasný opak, který se rovná často prostému nadávání na poměry v ČR” (Brouček, et al., 2015, s. 18).

Vztah k České republice tedy závisí na zkušenostech ze zahraničí a na vztazích s ostatními krajany, přičemž tato zkušenost může mít kladný, ale i záporný vliv. Je nutné si uvědomit, že tento výzkum byl zaměřený na krajany, kteří v zahraničí žijí již více než 30 let. Jedná se tedy o zcela jiný vzorek, než zkoumám ve svém výzkumu já. Navzdory tomuto faktu jsou poznatky o vazbách na Českou republiku cenné, jelikož je lze porovnávat s daty, které sama získám během svého výzkumu.

Tématu krajanů v zahraničí se též věnuje článek v národopisné revue, který zkoumal mezigenerační přenos kultury napříč členy krajanských spolků a jejich potomky ve světě. Podle Jankové a Čecha (2010) krajanské spolky u těchto potomků zastávají funkci náhradního nástroje, jak si udržet některé zvyky a národní identitu. Spolky jsou proto důležité nejen pro jednotlivce, ale také pro celé komunity žijící v zahraničí. Jedním z nejdůležitějších zjištění pro mou práci je, jaké faktory podle autorů mají vliv na udržení vztahu emigrantů se zemí původu: „*Vztah emigrantů a jejich potomků k původní vlasti se projevuje především v uchování původního jazyka, jeho užívání v soukromí, ve společnosti a v úředním styku, v poměru k národní kultuře a dále pak ve stupni endogamnosti menšiny, jakožto závazného faktoru seskupování lidí na základě etnické identity*” (Janková a Čech, 2010, s. 39).

Zejména přínosným poznatkem je, že vztah k vlasti se u dalších generací vytváří díky udržování si rodného jazyka doma, ale také v rámci aktivit krajanských spolků. Díky spolkům si také krajané udržují některé tradice a zvyky, které v rodinách již nejsou tak často *praktikován* (Janková a Čech, 2010).

O tématu vztahu k vlasti byl také uskutečněn výzkum Davida Feitla (2016), který se zabýval emigrací v západní Evropě USA a Kanadě. Autor v textu ukazuje, že pro zahraniční Čechy je například možné mít více vlastí. Dále upozorňuje, že krajané mají potřebu se nějakým způsobem identifikovat, někam patřit (myšleno k nějaké národnostní skupině) (Feitl, 2016). V rámci své práce bych se pokusila vztáhnout některé nově získané informace k těmto závěrům, ale také je obohatit o další poznatky týkající se Čechů z Bruselu.

1.4 Vztahy rodičů a dětí

Pro mou práci, ve které porovnávám postoje dětí s postoji rodičů, je stěžejní se také zaměřit na to, jaký je vztah mezi rodiči a dětmi a jakým způsobem může být jedna skupina ovlivňována druhou. Výzkum zmíněný v knize Šmídové a Vávry (2010) *Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky výzkumu dvou generací* potvrzuje, že rodiče mají velký vliv na to, jaké hodnoty budou zastávat jejich děti. Největší rozdíly mezi těmito dvěma generacemi podle nich jsou ve vnímání relevance náboženství a politiky, přičemž rodiče těmto jevům vždy přiřkládají větší důležitost než děti (Šmídová a Vávra, 2010). Na přenos hodnot má vliv zvláště atmosféra v rodině a způsob výchovy. Jedná se buď o tzv. *demokratickou výchovu*, která se vyznačuje vysokou mírou tolerance, komunikace a ukazování dobrého příkladu, nebo autoritativní výchovu, která se naopak vyznačuje disciplínou a ukazováním vlastní autority. V obou případech může být vychovávání, podle autorů publikace, provázeno poměrně příznivým sociálním klimatem v rodině. Oba tyto způsoby výchovy mají za následek nevelkou odchylku hodnot dětí od hodnot rodičů, ani od obecně daných norem. Na druhou stranu, pokud jsou děti více opomíjeny, jedná se o tzv. *lhostejnou výchovu*, potom mají daleko větší tendence se od norem a hodnot vzdalovat (Šmídová a Vávra, 2010). Tato studie je pro mou práci inspirativní, jelikož mi pomůže vyhodnotit, zda mají rodiče velký vliv na to, jaké hodnoty zastávají/nebo budou zastávat jejich děti.

Dle práce Reisenauerové (2022), která se zabývala vztahy druhé generace, tedy dětí emigrantů, v rámci transnacionální migrace k vlasti, lze demonstrovat, že se vztah k původní zemi vytvářel pomocí vazeb rodičů. Naproti tomu ale autorka dodává, že nové vztahy s lidmi v zemi původu si druhá generace již vytváří aktivně sama. „*Druhá generace nejen že pokračuje v udržování si přeshraničních vztahů svých rodičů, ale utváří si i své vlastní vazby*“⁴ (Reisenauer, 2022, s. 8) (překlad: autorka). Lze tedy vyvodit, že vazby rodičů částečně podmiňují vazby dětí k zemi, odkud pocházejí.

U samotného aktu přestěhování se je velice důležitým faktorem mezigenerační vztah, respektive vztahy v rodině: „*Funkce rodinných vazeb při ekonomické migraci zohledňuje předpoklad rodinných/skupinových rozhodnutí (tzv. „new economics of migration“). Jedná se o teoretický přístup, který bere na vědomí, že i při současné časté individualizaci migračního*

⁴ „*The second generation not only continues the existing cross-border relations of their parents, they also establish their own ties*”

pohybu je migrace stále spjata s rozhodovacími procesy v domácnostech a v rodinách” (Uherek a Drbohlav, 2016, s. 9).

Lze tedy říci, že fundamentální rozhodnutí rodičů – odstěhovat se – přímo ovlivňuje průběh budoucího života dětí. Na základě této teze je ale také patrné, že děti přímo nebo nepřímo ovlivňují rozhodnutí rodičů. Rodiče reagují na jejich současné nebo budoucí stanovisko.

1.5 Emigrace

Práce úzce souvisí s tématem emigrace: moje zkoumaná skupina jsou Češi, kteří se zejména z pracovních důvodů přesunuli do Belgie. Je tedy potřeba si emigraci definovat a zasadit do teoretického rámce, aby bylo možné se k ní v následujících částech odkazovat. Tento pojem není v sociologických kruzích jednoznačně definován. Můžeme hovořit o několika různých pojetích. Podle sociologické encyklopedie je Emigrace *„přestěhování (dobrovolné či nucené) do jiného místa trvale nebo dočasně. Termínem emigrace se také označuje skupina emigrujících a většinou se používá pro tzv. polit. emigraci (dobrovolnou i nedobrovolnou)”* (Nešpor, 2017).

Proces migrace podle Thomase a Znanieckeho (1920) může být příčinou výrazné individualizace vlastní osobnosti, jelikož pozměňuje životní taktiky a cíle. Migrace tedy také souvisí s určitou životní změnou, která má vliv na některé stránky jedinců, zejména na osobnost. V jedné z kapitol je věnován prostor tomu, jak vnímají Češi v Bruselu Českou republiku jako stát, vyjadřují se k politickým názorům, k lidem, kteří zde žijí a podobně. V rámci Chicagské školy může proces migrace ovlivnit i tento fenomén: *„To, že jsou vyvázáni z původního prostředí a zároveň nejsou začleněni do prostředí nového, jim může poskytnout určitý společenský nadhled”* (Uherek a Drbohlav, 2016, s. 4).

1.6 Domov

Práce se soustředí i na vnímání domova. V prostorovém slova smyslu je domovem zpravidla označováno místo, se kterým je člověk emocionálně nejsilněji propojen, kde se cítí bezpečný, kam se rád vrací, kde je chování ostatních lidí předvídatelné a kde je existenciálně jeho součástí (Relph, 1976, cit. dle Seamona, et al., 2008). Obzvláště u migračních skupin můžeme domov chápat ve dvou smyslech. Petr Gibas (2017) například uvažuje o domovu nejprve jako o místě

k žití, bydlení. Za druhé jako o zemi, se kterou se migrační skupina identifikuje a ke které cítí pocit sounáležitosti. Za třetí jako skupinu lidí, která domov spoluutváří.

V určité rovině se tedy dá říci, že jedním z „druhů“ domova je místo, ke kterému má člověk vztah a jež nějakým způsobem formuje jeho identitu. „Nejen, že se místa i jejich obsahy do jisté míry proměňují, ale místo i jeho identita jsou produkovány pomocí sociálních vztahů a jejich efektů“ (Gibas, 2017, s. 253).

Češi v Bruselu vykazují i podle Králíčkové (2010) tři pojetí domova. V první řadě je Brusel spojen pouze s domovem jako místem, kde daný člověk bydlí, nemá k němu žádné citové vazby. Druhé pojetí je spojené s etapou v životě: *„I když se může jednat o dočasné bydlení, je to zároveň první samostatné bydlení“* (Králíčková, 2010, s. 50). Domov je také spojen s určitým bodem v životě, který souvisí například se společným budováním domova s partnerem. V jejím pojetí je tedy domov pojatý spíše ve smyslu bydlení než symbolického označení pro citovou vazbu k určitému místu.

1.7 Vztah k vlasti

Ve své práci se zabývám otázkou, co formuje nebo naopak narušuje vztah k vlasti. Podle Grosbyho (2005) můžeme vlast přirovnat k uměle vytvořenému fenoménu, který se podobá rodině, pouze ve větším měřítku. Zajišťuje bezpečí, utváří, vychovává a tvoří komunitu, ve které se klade důraz na společné rysy, tradice, ale zejména na ukotvení potomstva na určitém teritoriu. Autor také hovoří o tom, že pro občany vrátivší se do vlasti je typický pocit ulehčení, bezpečí, který vytváří některé prvky, jež občany k jejich vlasti také propojují. Grosby (2005) zároveň zdůrazňuje, že zděděné tradice, které tvoří naše chování a které se dají považovat za kulturu, jsou velmi důležité. S pocitem ulehčení souvisí i možnost mluvit svým jazykem a být obklopen známými zvyklostmi.

2 Historie osídlení Čechů v Bruselu

Emigrace Čechů do Bruselu sahá hluboko do minulosti. Před vstupem České republiky do Evropské unie (dále už jen EU) do Belgie emigrovalo několik Čechů a Slováků zejména v poválečném období, za dob komunistického režimu. V této, ale i před touto dobou v Belgii vzniklo několik krajských spolků, jako například v roce 1904 „Beseda Volnost” (Králičková, 2010), jejichž hlavní náplní bylo udržovat a předávat dál českou kulturu. Vzhledem k tomu, že se má práce zabývá současnou migrací, nebudu o tomto fenoménu referovat celistvě, ale zaměřím se zejména na migraci po roce 2004.

Co se týče vývoje oficiálních Českých institucí v Bruselu, jako první zde fungovala Československá mise, založená 15. března 1989. Na její činnost navazovala od roku 1993 Mise České republiky při Evropských společenstvích v Bruselu. V momentě přijetí České republiky do EU, tedy 1.5. 2004, se tato instituce přejmenovala na Stálé zastoupení České republiky při Evropské unii (Králičková, 2010).

V současné době se dle údajů z roku 2019 počet Čechů v Belgii odhaduje na zhruba 7000-8000 osob (Břehovská, et al., 2019). Jde ale jen o hrubý odhad, jelikož Češi nemají povinnost se hlásit na žádné z oficiálních institucí a jako občané EU nemusí žádat o pracovní víza. Vše ale nasvědčuje tomu, že se počty každým rokem navyšují. Nejvíce lidí přichází za prací do evropských institucí (v aktuální době pracuje na Komisi, v Radě a v Parlamentu okolo 800 Čechů (ČTK, 2020)) nebo do NATO.

Se vstupem České republiky do EU se markantněji zvýšila aktivita českých krajanů v rámci krajských organizací, ale také například v doméně školství. Od roku 2006 existuje na zdejší Evropské škole česká sekce, která se v roce 2011 rozšířila i na druhý stupeň. Tato škola poskytuje české vzdělání dětem zaměstnanců evropských institucí, ale také lidem pracujícím pro Severoatlantickou alianci. Od roku 2009 zde působí také Česká škola bez hranic, která zprostředkovává výuku zejména českým a bilingvním dětem, které chodí zpravidla do belgických škol.

Jak již bylo avizováno, v Bruselu operuje také celá řada krajských spolků. Jedním z nich je například Česká inspirace, která se stará o zachování a přenos české kultury v podobě tematických plesů, dílniček pro děti a dalších společenských akcí. V rámci České inspirace působí ochotnický divadelní soubor *Jentak* zprostředkovávající česky hrané hry, nebo pěvecký sbor *Brusinky (Brussings)*. Dále je v Bruselu již zmíněná česká Beseda, která organizuje různé

společenské a kulturní akce pro rodiny. O pořádání koncertů českých kapel nebo zajímavých večerů se známými osobnostmi se dále stará Czech Fun Club. Nesmím opomenout ani Československý skautský oddíl Brusel, jenž v Bruselu funguje od roku 2006, během roku působí v Belgii a v létě pro děti pořádá dětský tábor na Moravě.

Kulturní akce jsou také pořádány Stálým zastoupením a Českým centrem, které bylo slavnostně otevřeno akcí Czech Street Party v říjnu, roku 2007. České centrum, jehož hlavním smyslem je šířit českou kulturu v Belgii a v komunitě okolo evropských institucí bylo klíčovým organizátorem kulturního programu českého předsednictví v roce 2009 (Králičková, 2010), a bude jím i za českého předsednictví v roce 2022. Pod záštitou Stálého zastoupení je také možné navštívit některé výstavy nebo se setkat na besedách se zajímavými osobnostmi. Kulturní a vzdělávací akce organizují v Bruselu také zastoupení jednotlivých krajů – zvláště aktivní jsou např. Jihomoravský nebo Plzeňský kraj. Vzhledem k tomu, že kulturních a společenských příležitostí v Bruselu je mnoho, je možné, že jsem některé společenské a kulturní eventy opomenula.

Z náboženského hlediska zde již od roku 2005 sídlí Slovenská katolická Misie, která zprostředkovává Slováckům, ale i Čechům bohoslužby a jiná náboženská setkání a duchovní obnovy v češtině a slovenštině.

3 Metodologie a výzkumný design

Pro svou práci jsem si vybrala kvalitativní výzkum. Z metodologického hlediska: „kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému” (Creswell, 1998, s. 12).

Výzkum jsem se rozhodla provádět za pomoci zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. Tento způsob jsem zvolila zejména proto, že pro komparaci různých participantů, skupin nebo oblastí je nápomocné, aby měl rozhovor určitou strukturu (Novotná, et al., 2019, s. 323). Vzhledem k tomu, že sama mám s životem v Bruselu zkušenosti, bylo pro mne logické uplatnit kvalitativní výzkum jako tázání. To rozkryje hlubší příčiny názorů a postojů lidí, ukáže souvislosti a vazby umožní pochopit zkoumané jevy v jejich diverzitě a rozporuplnosti, kterou nelze generalizovat a přenášet na celek. Kvalitativní výzkum, jakožto studování věcí v jejich přirozeném prostředí s cílem dokázat je vysvětlit nebo interpretovat tak, jak je vnímají studovaní jedinci (Hennink, et al., 2011, s. 9), se také vyznačuje delší dobou výzkumu. Výzkum probíhal přerušovaně 6 měsíců, přičemž do něj byly zahrnuty i poznatky získané předchozím životem v tomto terénu. Do terénu jsem například nevstupovala jako cizí člověk, nemusela jsem se mu tedy přizpůsobovat a být v tomto ohledu opatrná, jelikož se jednalo o přirozený vstup.

Kromě rozhovorů jsem získávala data pomocí zúčastněného pozorování, které se vyznačuje vstupem do terénu a participací na aktivitách zkoumané skupiny. Ve většině případů je zúčastněné pozorování součástí kvalitativní analýzy. Často je také doprovázeno dalšími technikami sběru dat, například polo nebo nestrukturovanými rozhovory (Reichel, 2009).

3.1 Cíle a otázky

Hlavním cílem této práce je obohatit téma transnacionalismu o další poznatky týkající se lidí žijících ve specifickém mezinárodním prostředí v Bruselu. K dosažení tohoto cíle předkládám tři konkrétní podcíle, které se k němu vážou. Prvním z nich je zjistit, které aspekty nejvíce ovlivňují vztah k České republice, pomocí čeho Češi v Bruselu tento vztah definují. Zajímá mě zejména, jestli a jak se tento vztah v průběhu času proměňuje a co jej ovlivňuje:

Co ovlivňuje vztah k České republice? Jakým způsobem/pomocí čeho krajané v Bruselu vyjadřují, že mají/nemají k České republice vztah?

Jak Češi v Bruselu reflektují svůj vztah k České republice s přibývajícím délkou pobytu v zahraničí?

V čem vykazují transnacionální/diasporální aspekty?

V druhé řadě se zaměřím na komparaci výpovědí dětí a rodičů. Mým cílem bude zjistit, jestli jsou patrné významnější rozdíly mezi tím, jak děti vnímají svůj vztah k České republice oproti tomu, jak jej vnímají rodiče.

Jak definují vztah k České republice děti? Jak jej definují rodiče? V čem se liší vztah dětí k České republice od vztahu rodičů?

Důležitým poznatkem v tomto případě bude také ovlivnění jedné skupiny druhou. Zaměřuji se zejména na dvojice rodič-dítě, abych měla srovnání i mezi generacemi a mohla komparovat jedince se stejnou délkou pobytu v zahraničí. Vnímat, do jaké míry jsou děti ovlivněny rozhodnutími a názory rodičů.

Mým třetím cílem bude vysvětlit, jak mezinárodní prostředí (sociodemografický background) v případě mých komunikačních partnerů v rozhovorech v Bruselu ovlivňuje pojetí domova.

Jaké formy domova pobyt v Bruselu u těchto generací Čechů vytváří? Co považují za svůj domov?

Před provedením rozhovorů jsem si připravila list s otázkami, které tvořily několik tematických okruhů: *pobyt v zahraničí; vztah k České republice; vztahy s lidmi; vzdělání; kulturní a politické dění*. Celkově 10 otázek a 7 podotázek, které byly ve všech rozhovorech stejné. U každého jsem se pak podle situace a kontextu doptávala na další informace, které z rozhovoru vyplynuly. Až na pár výjimek jsem dodržovala pořadí otázek (okruhů). Pouze ve dvou případech se mi stalo, že jsem pořadí dvou okruhů musela vyměnit, jelikož rozhovor tím směrem přirozeně směřoval.

3.2 Výběr informantů

Můj vzorek informantů tvoří dohromady 7 dvojic: rodič a dítě. Při výběru jsem si stanovila několik kritérií, podle kterých jsem své informanty vybírala. Prvním kritériem bylo, aby se jednalo o Čechy, tedy aby neměli jinou než českou národnost. Jedním z cílů této práce je porovnat jejich vztah k České republice, k čemuž bylo potřeba, aby všichni měli stejná určitá východiska. Další podmínkou bylo, aby v Belgii žili alespoň 10 let. Tato doba se mi zdála jako dostatečná k posouzení toho, jak mezinárodní prostředí ovlivnilo jejich vztah k České republice. Dalším kritériem, které jsem si stanovila, bylo, aby všechny děti chodily do české sekce v Evropské škole v Bruselu. Toto kritérium jsem si stanovila rovněž z důvodu vlivu prostředí. Zároveň bylo mým cílem zamezit tomu, mít nejednotný vzorek, který bych poté nemohla v rámci tohoto fenoménu porovnávat.

Informanty jsem vybírala za pomoci záměrného nenáhodného účelového výběru, jelikož jsem potřebovala, aby aktéři splňovali kritéria vypsaná výše a aby tak mohli přispět k účelu, za kterým výzkum provádím (Vojtíšek, 2012). Informanty jsem hledala v okruhu mých známých metodou snowball. Jelikož se v české komunitě v Bruselu pohybují, zaměřila jsem se zejména na ty, u kterých jsem již dopředu tušila, že splňují daná kritéria. Nejprve jsem za pomoci svých blízkých získala kontakty na tyto potenciální narátory, poté jsem je kontaktovala s otázkou, jestli by byli ochotní se mého výzkumu zúčastnit. Vzhledem k tomu, že se dle mého názoru nejednalo o citlivé téma, nepředpokládala jsem, že by bylo nutné postupovat opatrněji. Jako své informátory jsem si cíleně vybírala co nejpestřejší vzorek zahrnující ženy, muže a děti různého věku. Finální vzorek tedy dosáhl u rodičů 4 žen a 3 mužů, u dětí 3 žen a 4 mužů.

Pro větší přehlednost jsem vytvořila tabulku, ve které jsem udělala krátký popis svých informantů. Kvůli tomu, že porovnávám některé aktéry navzájem, mi přišlo důležité mít v nich přehled a odkazovat se ve výstupech analýzy přímo konkrétně k nim. Kvůli bezpečnosti jsem informantům přiřadila jiná jména, přičemž dvojice rodič – dítě má vždy stejné začáteční písmeno.

Tabulka č.1

Informátor	Dítě/Rodič	Věk	Pohlaví	Vzdělání	Délka pobytu v Bruselu
Alice	Rodič	40-45 let	Žena	vysokoškolské	15 let
Alenka	Dítě	16-20 let	Žena	střední (studující)	15 let
Boris	Rodič	40-45 let	Muž	vysokoškolské	13 let
Ben	Dítě	16-20 let	Muž	střední (studující)	13 let
Cyril	Rodič	50-55 let	Muž	vysokoškolské	13 let
Cecílie	Dítě	16-20 let	Žena	střední (studující)	13 let
Denisa	Rodič	50-55 let	Žena	vysokoškolské	17 let
Daniel	Dítě	16-20 let	Muž	střední (studující)	16 let
Evžen	Rodič	46-49 let	Muž	vysokoškolské	17 let
Eliáš	Dítě	16-20 let	Muž	střední (studující)	17 let
Fiona	Rodič	50-55 let	Žena	vysokoškolské	23 let (- 2 roky v mezičase)
Františka	Dítě	16-20 let	Žena	střední (studující)	17 let
Gábina	Rodič	40-45 let	Žena	vysokoškolské	13 let
Gabriel	Dítě	16-20 let	Muž	střední (studující)	13 let

zdroj: autorka

3.3 Sběr dat

Data byla vytvářena pomocí polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování. Rozhovory jsem prováděla osobně, vždy individuálně s jedním rodičem a jedním dítětem ze stejné rodiny (s každým zvlášť). Dotazování probíhalo až na jednu výjimku prezenčně, vždy v prostředí, které jsme s aktéry společně domluvili. Jeden rozhovor proběhl online, jelikož bylo velice obtížné participanta zastihnout prezenčně. Pilotní 4 rozhovory jsem provedla v první polovině prosince 2021, ostatní proběhly během měsíce ledna 2022 v Bruselu.

Další data jsem sbírala za pomoci nezjevného zúčastněného pozorování. Částečně se jednalo o zúčastněnou objektivizaci, jelikož jsem se delší dobu pohybovala v mně známém terénu. Zúčastněná objektivizace usiluje za daných sociálních podmínek o zkoumání možností efektů a omezení zkušenosti výzkumníka, konkrétněji samotného objektu pozorování, místo toho, aby zkoumala vlastní zažitou zkušenost výzkumníka z terénu (Bourdieu, 2003). Zúčastněnou objektivizací došlo k zahrnutí sebe samotné do předmětu zájmu vzhledem k okolnosti, že sama jsem se do jisté míry dříve nacházela v podobné pozici jako aktéři, které jsem pozorovala. Do výzkumu se částečně promítly mé vlastní zkušenosti. Nicméně i přesto jsem se snažila zachovat určitý odstup: *„Právě v tom spočívá praxe reflexivity: zahrnout do předmětu zájmu (jak jednají a myslí druzí) sám sebe (jak jedním a myslím já). Jak moje specifické vidění světa ovlivňuje to, jak vnímám a interpretuji vidění druhých a jaké to má důsledky pro produkci „objektivního“ vědění“* (Toušek, et al., 2015, s. 25).

Od aktérů jsem v tomto případě nežádala žádný souhlas, jelikož bylo záměrem, aby neměli pocit, že jsou jakýmkoli způsobem zkoumání a chovali se přirozeně. Své pozorování jsem uskutečnila zejména na kulturních akcích (divadelní představení, koncertech), kde se primárně setkává česká komunita v Bruselu. Vzhledem k tomu, že se zaměřuji také na mladé dospělé, zavítala jsem i do Evropské školy pod záminkou pozdravit své staré učitele a na jednu večerní akci (karneval na ledě), kde jsem věděla, že se mladí Češi objeví. Metodu skrytého zúčastněného pozorování jsem vybrala zejména proto, že, jak již bylo řečeno, byla jsem také součástí české komunity v Bruselu. Bylo pro mne tudíž velice jednoduché zapadnout a zároveň pozorně sledovat, jak se tato komunita chová. Účelem pozorování bylo potvrdit, nebo naopak vyvrátit a doplnit výpovědi některých informantů.

Během těchto akcí jsem si zapisovala pro mne zajímavá zjištění do poznámkového sešitu. Po návratu z terénu jsem je přepsala do svého terénního deníku a doplnila je ještě o další

kontextuální informace, na které jsem si vzpomněla. Poznámky dále nebyly nijak důkladněji zpracovány. V rámci analýzy sloužily jako doplňkový materiál k informacím z rozhovorů.

3.4 Sebereflexivita

Jak bylo již zmíněno v úvodu, téma krajanů žijících v Bruselu je mi velmi blízké, jelikož jsem sama součástí skupiny, kterou analyzuji. Snažila jsem se do své analýzy a poznatků nezahrnovat své vlastní postoje a názory. Zároveň jsem si ale vědoma toho, že úplné oddělení od subjektivity nelze dosáhnout, není možné se od svých dlouholetých zkušeností a názorů úplně odtrhnout. Výzkumník si za pomoci reflexivity uvědomuje svá omezení, ale zároveň si je vědom toho, že jim nelze zcela uniknout (Salzman, 2002). Svě vlastní postoje jsem se tedy snažila spíše upozadovat. Nicméně podle Bourdieho (2003) je i velikým přínosem, když výzkumník provádí výzkum v prostředí, které mu není cizí: „*příklady vytažené z výzkumů autora ukazují, jak jednotlivé osobní zkušenosti vytváří nenahraditelné analytické zdroje v momentě, kdy jsou podrobeny metodické sociologické revizi*⁵” (Bourdieu, 2003, s. 294) (překlad: autorka).

Proto jsem například vpozorovala, že některé mé zkušenosti a pocity se shodovaly s těmi, o kterých mi řekli moji informátoři. Díky nim jsem mohla například položit otázky, které by mě jinak nenapadly. Svou zařazenost do tohoto kontextu jsem v některých případech, například při rozhovorech, vnímala také jako určitou výhodu. Rosaldo (2000) ve své autoetnografii dokládá, že pokud člověk neprožil to, co lidé, které zkoumá, nemůže jim zcela porozumět. Dokud se nepodobáme lidem, nemůžeme je znát (Rosaldo, 2000). Díky znalostem z bruselského prostředí jsem se mohla informátorům více přiblížit, dokázala jsem je pochopit a oni měli větší tendenci se mi svěřit a odpovídat upřímně. V některých případech jsem ale byla velice překvapená odpověďmi. Proto i pro mě byl výzkum velice dobrým přínosem v osobní rovině.

⁵ „Des exemples tirés des recherches de l'auteur montrent comment des expériences personnelles particulières constituent des ressources analytiques irremplaçables dès lors qu'elles sont soumises à un contrôle sociologique méthodique.”

3.5 Etické aspekty

Z etického hlediska se v mé práci objevují dvě hlavní úskalí. Jedním z nich byla práce s nezletilými dětmi. Z tohoto důvodu jsem u aktérů, kteří v době výzkumu nedosáhli 18 let, získávala buď ústní nebo písemný souhlas od jejich zákonných zástupců, tedy od rodičů, kteří se mnou výzkum prováděli. Informovaný souhlas jsem získávala ústně, vždy v nahrané formě před tím, než započal samotný rozhovor. Před dotazováním jsem svému informátorovi/své informátorce ještě jednou sdělila, že nikde nebude uvedeno jeho/její jméno, dále účel rozhovoru, kdo všechno uvidí výstupy práce, a zdůraznila jsem právo neodpovídat na otázky, které by mohly být nepříjemné. Nakonec jsem dodala, že je zde vždy možnost ohradit se proti použití některých pasáží, které by během rozhovoru mohly vzniknout. „*Aby mohli aktéři souhlas udělit, musí je výzkumník nejprve důkladně a srozumitelně (tedy přiměřeným jazykem a formou) informovat o povaze výzkumu, o jeho účelu, o podmínkách participace*” (Novotná, et al., 2019, s. 71). V prvních čtyřech případech jsem si připravila i písemný informovaný souhlas, ve kterém jsem uvedla vše, na co jsem se ptala v případě ústních souhlasů.

Druhým úskalím byla již zmíněná poměrně malá česká komunita v Bruselu, a tedy riziko toho, že by v textu mohl někdo, kdo se v této skupině také pohybuje, moje komunikační partnery poznat. Z tohoto důvodu jsem ve všech výpovědích provedla tzv. anonymizaci (Novotná, et al., 2019). V citacích jsem pozměnila vlastní jména, která aktéři zmínili (místa, města, země...), aby bylo nemožné je podle nich poznat. Zároveň jsem ale dbala na to, aby daná pozměněná informace neměla vliv na výstupy výzkumu, či aby nezměnila význam některých odpovědí.

3.6 Analýza dat

Pro svou analýzu dat jsem si zvolila tematickou obsahovou analýzu a komparativní analýzu. „*Tematická analýza je metoda pro identifikování, analyzování a vykazování vzorců (témat) v mezích dat*“⁶ (Braun a Clarke, 2006, s. 79) (překlad: autorka). Srovnávání je způsob, který usnadňuje nalézání rozdílů v datech, jež jsou bází pro rozvedení teorií a vysvětlení problémů (Hennink, et al., s. 243-244). Podle Hendla (2005) jsem zvolila metodu doslovné transkripce,

⁶ *Thematic analysis is a method for identifying, analysing and reporting patterns (themes) within data.*

jelikož mi přišlo relevantní zachovat autentičnost rozhovorů. Přepsané rozhovory jsem poté zpracovala pomocí otevřeného induktivního kódování, které se vyznačuje tím, že výzkumník v textu identifikuje témata, které si určitým způsobem označí (Hendl, 2005). V analýze mi vzniklo 16 kódů, které jsem spojila do jednotlivých tematických okruhů podle Miovského (2006) *metody vytváření trsů*. Vzniklo mi tedy 6 témat, které jsem poté na základě okódovaných výpovědí z rozhovorů dále analyzovala a porovnávala mezi sebou z hlediska kritérií, které jsem si stanovila ve svých výzkumných otázkách.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o komparativní analýzu, po vytvoření jednotlivých témat jsem se snažila porovnávat v rámci jedné kategorie výpovědi dětí a rodičů, ale také rodičů navzájem a dětí navzájem. V každé kapitole, která se tedy zabývá výstupy analýzy, jsem se snažila vystihnout společné, ale i rozdílné rysy v citacích jednotlivých aktérů, které jsem chtěla porovnávat mezi sebou. V návaznosti na to jsem si vytvořila dvě tabulky – jednu pro rodiče a jednu pro děti (viz. přílohy), do kterých jsem si ke každému tématu přiřadila nejvýstižnější citaci/e aktérů, aby se mi snáze prováděla komparace.

4 Poznatky z rozhovorů/prezentace dat

V rámci této kapitoly bych chtěla ukázat, jaké poznatky jsem získala díky zúčastněnému pozorování a provedeným rozhovorům. Jak jsem již uvedla, v jednotlivých tematických okruzích se snažím vystihnout, jakým způsobem Češi v Bruselu vnímají svůj vztah k České republice, co pojmají jako domov a zda v tomto vnímání existovaly rozdíly mezi rodiči a dětmi. Vzhledem k tomu, že některé poznatky se přímo dotýkají některých teoretických konceptů, rozhodla jsem se je vztáhnout přímo k citacím v textu.

4.1 Odchod z České republiky

Na začátku rozhovorů jsem se vždy zeptala svých komunikačních partnerů, kdy a proč se rozhodli odejít do zahraničí. Touto otázkou jsem chtěla zjistit, jak dlouho už jsou v mezinárodním prostředí, abych mohla tuto skutečnost zahrnout jako faktor ovlivňující jejich další odpovědi. Komunikační partneři se nad ní často pozastavili. Bylo vidět, že o tom, jak dlouho žijí v Bruselu, už dlouho nepřemýšleli, takže někteří s odpovědí váhali déle. Tuto otázku jsem v rámci své práce pokládala také proto, že si myslím, že pro pochopení vztahu Čechů žijících v Bruselu k České republice je potřeba nejprve pochopit, jaký byl důvod opustit Českou republiku. U rodičů se jednalo o pracovní příležitosti buď vlastní, anebo partnera: konkrétně o různé pracovní pozice v Evropské komisi či v Radě EU získané na základě různých konkurzů. Rozhodnutí přestěhovat se za prací do Bruselu tedy ovlivnilo i děti, které ve všech případech následovaly své rodiče. Některé děti se dokonce v Bruselu narodily nebo jim při odchodu do zahraničí bylo méně než 10 let. Je potřeba si tedy uvědomit, že v některých případech (u dětí v podstatě ve všech) nebyl odchod zcela dobrovolný; jednalo se o rozhodnutí jednoho nebo obou rodičů, které ovlivnilo zbytek rodiny. Informátorka Fiona se zmínila o tom, že navzdory tomu, že odejít z České republiky nebyla její iniciativa, si zpětně uvědomuje, že jí toto rozhodnutí velice pomohlo k jejímu vlastnímu růstu. Ovlivnilo to i její vnímání domova, rodné vesnice i vztahů k lidem, které má v Česku. Fiona: „*Mně to neskutečně pomohlo ten odchod z Česka, a to že jsme teda byli bez té rodiny, že jsme žili vlastně jen jako ta nukleární rodina a že jsem vlastně musela najít si jiné vztahy než ty malé rodinné a mně to pomohlo v mém vývoji osobnostním*”. Fiona tedy nepřímou potvrzuje tvrzení Znanieckého a Thomase (1920), že proces migrace může vést k jedincově individualizaci.

Oproti tomu aktérka Gábina se mi svěřila, že pro ni odchod z České republiky byl velice těžký. Zprvu neviděla žádná pozitiva, která by z odchodu plynula, jezdila velice často zpět do Čech a chtěla se vrátit. Gábina: „já jsem to tu nejdřív úplně nenáviděla, chtěla jsem se vracet a postupem času se to vlastně změnilo, že jako, jsem tady pomalu jako radši než v Čechách“. Zároveň tedy vyplývá, že i Gábina s postupem času viděla pozitiva života v Bruselu a její vztah k tomuto místu se změnil.

4.2 Vztah k České republice

Jedním z hlavních témat výzkumu bylo zjistit, jak Češi v Bruselu vnímají svůj vztah k České republice. Záměrně jsem se na tento fenomén zeptala nejprve velice obecně a neurčitě, poté jsem se jej snažila rozvinout pomocí dalších otázek. Mým záměrem bylo, aby se každý informant vyjádřil podle svého a tím mi poskytnul autentickou odpověď. Díky tomu pak bylo možné mezi aktéry hledat rozdílné i společné rysy. Informátoři na tuto otázku většinou reagovali dalšími otázkami, protože se dožadovali určité specifikace. Proto jsem většinou otázku objasnila a poprosila je, aby se vyjádřili k tomu, co je pojí k České republice. S touto hlavní otázkou se pojila i další, a to, zda se zmíněný vztah k České republice v průběhu pobytu například nějak změnil.

Z odpovědí bylo patrných několik společných rysů. Několik participantů z řad dětí uvádělo, že když přišly do Belgie v mladém věku, tak žádný vztah k České republice nevnímaly. Alenka: „když jsem byla malá, tak mě to přišlo jako normální, že jsme nežili v Čechách, takže jsem k tomu vztah jako neměla nebo tak“; Gabriel: „když jsem byl malej, tak jsme se přestěhovali do Belgie, tak jsem nikdy neměl takovej hodně silnej vztah k Česku“

Zajímavým zjištěním však bylo, že se tento fenomén postupem času změnil. Alenka: „no, asi tak ve čtrnácti... potom jsem začala jezdit i do Prahy, a tak jako jsem to tam chtěla poznat“; Ben: „v jeden moment jsem nechtěl mít nic společného s Belgií a chtěl jsem se vrátit do Čech. Potom se možná ještě víc zvýšilo to, že jsem rád za to, že jsem Čech. Jednak i z důvodů toho, že spousta mých kamarádů odjelo do Čech, se kterými se můžu vidět právě jenom tam v létě anebo, když přijedou sem, a to se děje až tenhle rok“.

U Bena se navíc jednalo přímo o určitou událost (události), které vnímal jako příčinu změny vnímání jeho vztahu k České republice, zatímco u Alenky se jednalo spíše o plynulou změnu danou věkem.

Co se týče spojitostí mezi dětmi a rodiči, zde byla opět patrná shoda daná tím, že rodiče své děti ovlivňují svými rozhodnutími. Alenka: „*Třeba jako v létě a když jsme byly malé, tak rodiče se snažili s náma jezdit po Čechách a koukat se různě, abychom něco viděly*”. Alice: „*snažíme se, když tam jsme i v létě ukázat jim Českou republiku, aby věděli, kde co je, jaký jsou významná místa, aby poznali hory a vůbec celkově Českou republiku. Aby znali, jaký jsou kde města, ty největší, aby nebyly Češi a neměli vůbec pojem o tom, kde je Praha a kde je Brno*”. Je zde tedy patrná podobnost ve výpovědi matky a dcery, kdy u matky je viditelný vztah k České republice a díky tomu pro ni bylo důležité, aby také její děti tuto zemi poznaly. Bylo tedy patrné, že zde byl mezigenerační přenos hodnot v rámci demokratické výchovy, kdy se rodiče snažili dětem předat určité vědomosti (Šmídová a Vávra, 2010). Zároveň dcera podobně jako její matka vystihla, že díky tomu, že poznala některé kouty České republiky, kde se jí líbilo, má k těmto místům určitý vztah. Alenka: „*No vlastně my máme chatu tam jako u Vranýho a tam je to hrozně hezký, takže tam to mám ráda. Tam jsme často jezdili, když jsem byla malá. Jako v létě tam jsem strávila jako hodně času. Tak i to hodně pomohlo třeba k tomu, že mám větší vztah k Čechám*”.

4.2.1 Vztah k místu

U otázky, zda mají informátoři vztah k České republice, se mi často dostalo odpovědi související se vztahem k určitému místu. Informátoři tedy svůj vztah k zemi reflektovali také jako vztah ke konkrétnímu geograficky vymezenému prostoru. Předpokládala jsem, že tento vztah se bude utvářet zejména u rodičů, a to díky vzpomínkám z dětství nebo vztahu k rodnému místu. U dětí byl můj předpoklad založen na tom, jak dlouho dítě před tím bydlelo v České republice a kde trávilo prázdniny (jediná příležitost, kdy mohly být v České republice).

První předpoklad se mi potvrdil. U některých rodičů se jednalo o vzpomínky z dětství, místa, kde se narodili a kde prožili své mládí. Boris: „*Protože tam jsem prožil to dospívání. Tam jsem jezdil na vandry jezdil jsem tam na skauty, ty Jeseníky, to je moc hezká krajina*”.

Gábina: „já mám ráda to město, tu Prahu, protože jsem tam chodila do školy, vlastně i na gympl, na střední školu, na vysokou školu, na základku. Pak mám ráda, já mám citový vztah k různým místům, třeba ke Krkonošům, protože jsme tam jezdili, táta ještě za komunismu tam měl podnikovou chatu a jezdili jsme tam, celý léto a celou zimu jsme tam jezdili”.

Evžen: „K České republice mě pojí asi dvě věci, rodina a místo, kde jsem vyrůstal”.

U odpovědí na tuto otázku byl velice hezky viditelný vztah rodičů a dětí: dítě bylo ovlivněno tím, jak trávilo čas v České republice a zda je rodiče na zmíněná místa brali. Rodiče tím pádem potvrzovali pojetí vlasti podle Grosbyho (2005), jelikož se snažili, aby si jejich potomci utvořili vztah k určitým místům, která pro ně měla emocionální význam. U Alenky bylo vidět, že má také vztah k určitému místu právě díky tomu, že sem často jezdila například o prázdninách (viz. kapitola *Vztah k ČR*).

U zmíněného dítěte byl vztah k místu podmíněn tím, jestli zde mělo dobré zázemí. Informátorka Alenka také uvedla, že je vázána na toto místo, protože zde má několik kamarádů, se kterými zde tráví čas.

Naopak Daniel podotýkal, že si k místu, kam s rodiči na prázdniny jezdil, nevybudoval žádnou vazbu právě díky tomu, že zde neměl dobré zázemí, nenašel si zde kamarády. Naopak jediné místo v České republice, ke kterému si vytvořil vztah, je místo, kam jezdil na tábor s lidmi z česko-slovenského skautského oddílu sídlícího v Bruselu. Zde byl velmi dobře patrný rozdíl mezi vnímáním vztahu k vlasti mezi rodičem a dítětem. Matka (Denisa) zmíněného chlapce se naopak vyjádřila, že Olomouc vnímá jako svůj domov, že zde prožila dětství, chodila do školy a na různé výlety. K místu má naopak silný vztah, navzdory tomu, že již dlouhou dobu žije v Bruselu. Je zde tedy velice dobře patrné, že vztah k místu je také podmíněn dobrým zázemím.

Daniel se také vyjádřil, že je pro něj velice těžké se o prázdninách vidět s kamarády z Bruselu, pokud nepochází ze stejného místa jako on a že je postrádá. Daniel: „ještě další problém je, že hodně lidí jezdí do Prahy a já mám rodinu na Moravě, takže to je docela daleko od Prahy a nikdo moc nebydlí u Moravy, takže i kdyby někdo byl v Česku, se kterým se kamarádím v Bruselu, tak by bylo těžký se setkat”.

Krajané z Bruselu svůj vztah k České republice vztahují také ke konkrétním geografickým místům, která pro ně mají citovou hodnotu. V tomto případě je velice zajímavé vidět, že rodiče ovlivňují své děti, ale že mnohem větší váhu mají opět vztahy s ostatními lidmi. Vztah

k místu byl podmíněn přítomností přátel a rodiny. Byly zde tedy patrné jak společné rysy, tak i důležité rozdíly mezi rodiči a dětmi.

4.3 Vnímání domova

Odpovědi na otázku, kde se cítíte doma, jsem nechala větší prostor, aby si mí informátoři mohli vybrat libovolnou alternativu a ukázat, s jakým místem se identifikují. Mým prvotním předpokladem bylo, že čas strávený na určitém místě bude hrát v odpovědích význačnou roli. Co se týče rodičů, většina z nich uváděla, že jejich domov je tam, kde mají svou rodinu, své blízké. Fiona: „*doma je tam, kde mám vlastně ty svoje nejbližší, to znamená že můžu jet tam, protože ta rodina jede se mnou*”. Jednalo se tedy o abstraktní, geograficky neukotvený domov, který nesouvisel s konkrétním místem. Informátorka ale stejně jako všichni ostatní rodiče uvedla, že za svůj domov považuje Českou republiku. Fiona: „*Pro mě je prostě pořád doma Česká republika*”.

Z uskutečněného pozorování bylo ale patrné, že většina aktérů nazývala svým domovem také dům v Bruselu. Na většině akcí při loučení, jak rodiče, tak děti podotýkali, že „*jdou domů*“. Bylo vidět, že o tomto tvrzení hlouběji nepřemýšlejí, ale nepřímou tak potvrdili, že označují jako domov fyzické bydliště v Bruselu. Toto pojetí tedy nepřímou korespondovalo s prvním pojetím domova emigrantů podle Gibase (2017), kdy je domov označován za fyzické místo k žití.

Co se týče vnímání domova u dětí, zde byly patrné největší rozdíly oproti rodičům, ale také vzájemně mezi dětmi. Některé se vyjadřovaly velice jasně o tom, že jejich domovem je Česká republika, a naopak se velice důrazně snažily vymezit vůči Belgii. Gabriel: „*Protože v Česku se cítím nejlíp a je to můj domov, Belgie vůbec. Belgii nemám rád, nemám k ní dobrou vztah*”.

Některé měly problém jasně vymezit, co vnímají jako svůj domov. Ve dvou případech se jednalo o dvojí pojetí. Eliáš: „*Belgie je pro mě asi fyzický místo, kde bydlím a kde prostě žiju a chodím do školy, ale mentálně, kde se asi cítím být víc doma je prostě Česko*”. Tato reflexe tedy přesně korespondovala s prvním pojetím domova podle Králíčkové (Králíčková, 2010). Citovým domovem je tedy Česká republika, kde mají rodinu, přátele a fyzickým domovem

je Brusel, kde vyrůstají. V některých případech se ale jednalo o dva citové domovy. Děti zmiňovaly kamarády a s nimi spojené aktivity (kroužky, škola, tábory) jako důvod označení obou míst jako *domova*. Františka: „*Já jsem dycky vnímala Českou republiku jako můj domov, že tam mám prostě tu rodinu a tak, ale přitom jsem byla hodně zmatená, protože vlastně můj domov byl i že jo Brusel, kde chodím do školy, mám tu kamarády*”.

Františka tedy dokládala tvrzení Szaló a Hamarové (2007), že je transnacionálkou, která má dva domovy: Brusel i Českou republiku. Zároveň s Bruselem propojila první a třetí pojetí domova podle Gibase (2017). Domov v Bruselu byl pro ni fyzickým místem, kde bydlela, ale také pro ni měl i citový význam, protože zde měla komunitu přátel, která jí ho utvářela.

Dvě z dětí (Cecílie a Daniel) naproti tomu uváděly, že jejich citovým domovem je Belgie, a naopak k Česku buď ztratily nebo si vůbec nevybudovaly vztah. Obě uvedly, že se necítí být Belgičany, ale že považují za svůj citový domov Brusel. Cecílie: „*můj domov je tady a že vlastně, tam jezdím na prázdniny za rodinou, tam jsou možná nějaký ty kořeny, ale když tam jsem třeba dýl než ten měsíc a půl, tak se mi hrozně tady stýská po Bruselu, po Belgii, po tom mém domově*”. U této aktérky byla velice dobře patrná změna. Informátorka uvedla, že začala považovat Brusel jako svůj domov až potom, co ztratila kontakty s přáteli v České republice (přestala jezdit na tábor). Naopak druhý komunikační partner (Daniel) vysvětloval, že v České republice kromě rodiny neměl nikdy žádné emocionální zázemí. Vídal se pouze s kamarády, které poznal v Bruselu, a proto jej považuje za svůj domov. Daniel: „*určitě tady, v Bruselu. Určitě se necítím tam doma víc než tady, ale je to prostě jiný, když jseš zvyklej na tu Belgii, na ty kamarády*”. Obě děti tak potvrdily, že nejsilnějším faktorem, který domov utváří jsou zejména přátelé. Doložily tak tvrzení Relpha (1976, cit. dle Seamona, et al., 2008), že domov je místo, kam se člověk rád vrací, kde se cítí dobře a bezpečně a kde se zná s lidmi.

Zajímavé bylo, že zde nehrála roli délka pobytu v Bruselu. Daniel a Františka, kteří oba odmalička vyrůstali v Bruselu, měli rozdílné vnímání domova. Daniel vnímal jako svůj domov pouze Brusel, Františka považovala za svůj domov jak Brusel, tak Českou republiku. Zásadním faktorem v tomto případě bylo trávení volného času o prázdninách. Františka jezdila každé léto a každou zimu na tábor do České republiky, kde si našla několik kamarádů, zatímco Daniel zmínil, že v místě, kde trávil prázdniny a kde má rodinu, si kamarády nenašel.

U rodičů se velice často objevoval termín *kořeny*. Ve většině případů dotazovaní rodiče vyrostli a prožili většinu svého života v Čechách a sami zmiňovali, že na rozdíl od svých dětí vědí, kde mají svoje kořeny. Pro ně byla jasným citovým domovem Česká republika. V některých případech, podobně jako u dětí, vnímali jako emoční domov obě místa. Fiona: „*já vždycky jedu domů, do Česka, a potom, když jedem z Česka, tak jedu domů*“, ale nikdo z rodičů se během rozhovorů nezmiňoval o Bruselu jako o svém jediném citovém domově. Zahraniční prostředí v tomto případě mělo vliv pouze na to, jak vnímají Českou republiku jako stát (viz kapitola: *rozhled života v zahraničí*), ale nikoliv jako domov. Z pozorování, jak již bylo zmíněno výše, bylo pouze patrné, že když se zmiňují o domovu v Bruselu, jedná se pouze o fyzické obydlí, o kterém nesmýšlí stejně, jako o citovém pojetí domova (Gibas, 2017).

Nejdůležitějším zjištěním pro mne bylo, že u dotazovaných dětí bylo vnímání domova velice různorodé a individuální. Nezapomínala jsem žádné propojené rysy například v souvislosti s jejich délkou pobytu v Bruselu. Jediné zjištění, které se mi ve všech případech potvrdilo, bylo, že děti mají svůj domov tam, kde mají přátele, dobré zázemí a kde se „cítí dobře“. Domov tedy aktéři teritorializovali variabilně, nebyly zde patrné žádné markantní souvislosti.

4.4 Vztahy s lidmi

V rámci tématu vztahů s lidmi jsem se zajímala zejména o to, s kým se účastníci vidají v Bruselu a s kým v České republice. Důležité pro mě bylo, které aspekty hrály roli v tom, s kým se aktéři vidali a jaké důvody je k tomu vedly, jakým způsobem tyto vazby reflektovali.

4.4.1 Vztahy Čechů v Bruselu k české, belgické a mezinárodní komunitě

Otázkou na vztahy s lidmi v Bruselu jsem chtěla zjistit, jestli se účastníci spíše integrovali do mezinárodní společnosti nebo měli spíše tendenci se vidat s ostatními krajany žijícími v Bruselu. Informátoři se u této otázky většinou doptávali, co tím myslím. Někteří začali větami jako, „*no kromě rodiny...*“. Uvědomuji si tedy, že otázka měla být blíže specifikována, naštěstí nebyl problém ji během rozhovoru upřesnit. Mým cílem bylo

odpovědět tímto i na výzkumnou otázku: *Jakým způsobem/pomocí čeho krajané v Bruselu vyjadřují, že mají/nemají k České republice vztah?* Zjistit, zda se na tomto vztahu podílí, jaké vztahy reflektuje člověk s lidmi v obou oblastech. Informace získané díky rozhovorům jsem se snažila podložit poznatky z pozorování.

Informátorka Alice mi k tomuto tématu řekla, že „se jí to měnilo v průběhu času“. Nejprve se vídala pouze s Čechy a Němci, se kterými se poznala díky práci svého manžela a díky škole svých dětí. Potom, co začala chodit na jazykový kurz a později i do zaměstnání, se začala vídat i s lidmi jiných národností. Doznala, že s některými udržuje kontakt i potom, co se odstěhovali z Bruselu. Důležitý faktor, který jí umožnil udržovat tyto kontakty i po jejich odchodu, byly sociální sítě. Alice: *„zejména facebook, to hodně jako spojuje, že vlastně tam jste vlastně pořád v Bruselu, protože tam v podstatě neexistuje ta vzdálenost“*. Je tedy patrné, že i mezinárodní přátelé byli pro tuto informátorku důležité, jelikož má snahu s nimi udržovat kontakty nadále. Její dcera Alenka nezávisle na matce potvrdila, že její kontakty také určoval kontext situace. Nicméně rozdílem bylo, že Alenka měla možnost se ve škole bavit jak s Čechy, tak s lidmi jiných národností. Na otázku mi odpověděla, že se to u ní také postupně měnilo, zejména vzhledem ke znalosti jazyků. Alenka: *„No tak, jako hodně i s téma Čechama, jak jsme v tý evropský škole, že jo, tak tam je hodně Čechů. No, jako hodně s lidma vlastně ze třídy, ale potom jako s jinejma lidma. Jako řekla bych, že teď tak tři čtvrtiny lidí jsou Češi a zbytek nejsou“*.

Při pozorování v místní škole jsem si všimla, že tráví čas zejména s kamarády ze třídy a teprve při přechodu na hodiny, které má s mezinárodními spolužáky, se připojí k nim. Potvrdila mi tím tedy své sdělení.

Z odpovědí bylo také velice hezky patrné, že se obě generace ovlivňují navzájem. Co se týče dalších kontaktů, Alice je aktivní členkou jednoho z krajanských spolků a stejně tak s ní na některé akce chodí její dcera. Alenka: *„jo, byla jsem na divadle a před tím mě mamka donutila jít na Svatomartinskej průvod“*. Dítě je tedy díky svým rodičům také vtahováno do dalšího českého kolektivu. Na druhou stranu, jak již bylo řečeno, Alice poznala díky svým dětem několik dalších krajanů, jelikož její děti chodí do české sekce a jednotliví rodiče se mezi sebou také znají. Na rozdíl od Alice ale Alenka nevykazovala takový zájem o kontakty s lidmi cizích národností.

Podobně jako Alenka se vyjadřoval i Ben, který opět doložil, že se stýká s lidmi, se kterými má příležitost se vídat nejen ve škole, ale i mimo školní prostředí ve volném čase. Zároveň zde byl také patrný jistý vývoj. Ben: „*Dříve jsem to měl tak, že hlavně Češi a potom Francouzi nebo tak lidé se kterými se vidím na karate nebo na basketu, ale teďko jako poslední čtyři roky, tři roky to je tak, že se ve škole spíš bavím s lidma z jiných sekcí, ale furt si myslím, že to jsou hlavně Češi, se kterými se někdy scházím, jakože i o víkendů*”.

Ben má své kontakty rozdělené na školu a volný čas, přičemž bylo vidět, že preferuje českou komunitu, jelikož s ní tráví volný čas. Podobně jako Alenka se ale mezinárodním kamarádům nevyhýbal. Na jedné akci jsem jej viděla se skupinou, ve které byli jak Češi a Slováci, tak i pár kamarádů, kteří hovořili francouzsky.

Naproti tomu jeho otec Boris hovořil o tom, že se nejvíce vídá s místními. V české komunitě má pár přátel a zná několik lidí, ale jeho stěžejní přátelé jsou Belgičani, se kterými tráví velkou část svého pracovního, ale i volného času. Na tuto otázku mi ale nejprve odpověděl, že mu na národnosti nezáleží, že se vídá s lidmi podle toho, jak mu „lidsky sednou”.

U Gabriela se objevil zajímavý koncept. Vypovídal o tom, že v Bruselu, se sice více přátelí s lidmi jiných národností, ale důvodem je, že mu připadají povahově podobní jako Češi, kteří žijí v České republice. S Čechy v Bruselu si tolik nerozumí, jelikož mu připadá, že se chovají jinak než například jeho čeští přátelé v České republice. Gabriel: „*Bavím se spíš s těma jinejma, protože nevim. Prostě Češi tady, je to vidět, že jak vyrůstáš tady, v tomhleto jiným světě, tak je to na tobě hrozně znát. Já si prostě mnohem víc rozumím s těma Bulharama a Rumunama, protože prostě jejich kultura je podobná naší a nevim, není tam takovej rozdíl jako tady s těma lidma například z tý Belgie*”.

Informant tedy potvrdil, že vnímá rozdíl nejen mezi národnostními skupinami navzájem, ale že i lidi stejné národnosti, žijící v rozdílných prostředích, vnímá jako dvě odlišné skupiny. K tomuto se dostanu v kapitole *Nadhled díky životu v zahraničí*.

Jeho matka Gábina se podobně jako on zmínila, že se baví s těmi, se kterými si víc rozumí. Gábina: „*Asi se nejvíc bavím s pár kamarádkama a kamarádama. Všichni jsou to Češi. A mám teďka velkou kamarádku vlastně, ona je z Bulharska. Já musím říct, že asi ta naše slovanská povaha i ten východ, ta východní Evropa, že tam prostě přetrvává, že si jako víc rozumíme než třeba s těma místníma*”.

Jak u rodiče, tak u dítěte byl vidět společný zájem o bavení se spíše s lidmi z východní Evropy. Rodič inklinoval více k tomu se vídat hlavně s českou komunitou v Bruselu, zatímco dítě mělo spíše tendenci se konkrétně od Čechů v Bruselu spíše distancovat.

Informátorka Fiona se velice odlišovala od ostatních participantů. Svěřila se mi, že vzhledem k tomu, že nepracuje, vídá se zejména s lidmi, kteří jsou stejně jako ona součástí křesťanské komunity v její lokalitě, nebo jsou přítomni v jiných, zejména dobrovolnických organizacích. Objevil se zde tedy fenomén konfesní afiliace⁷. Participantka podotkla, že se zná s lidmi z české komunity, ale že většinu času tráví právě s místními. Vzhledem k tomu, že v Bruselu žije poměrně dlouhou dobu, se také její vztahy s lidmi postupem času proměnily. Na rozdíl od ostatních ale zmínila, že navázala kontakt s lidmi jiné než české národnosti v podstatě ihned po příjezdu do Bruselu. Dále se mi svěřila, že s lidmi z české komunity se vídá také. Fiona: *„všichni ti, co tu stále žijou, jsou hrozně dobří sympatičtí moudří hodnotní lidé, takže pro mě je samozřejmě v uvozovkách hodnotné se s nima potkávat, protože jsou prostě úžasní“*, ale z odpovědi vyplývalo, že nešlo ani tak o to, že jsou to Češi, ale že jí vyhovují po povahové stránce. Toto tvrzení se mi potvrdilo také během pozorování, jelikož jsem se na jedné akci potkala pouze s Františkou, která říkala, že maminka přijde až později, protože je „na faře“. Na otázku, proč se Fiona přikláníla k místní komunitě spíše, než aby se například podílela také na krajanské činnosti, mi odpověděla, že žije v Belgii a že nemá potřebu vyhledávat tím pádem (jenom) Čechy. S těmi se vídá zejména v České republice a nepotřebuje je tím pádem tolik vyhledávat i v Belgii, kde si rozumí s místními. Její dcera Františka podotkla, že byla velmi ráda za to, že měla možnost se vídat jak s Čechy, tak i s Belgičany díky místním kroužkům (divadlu, sboru...). Bylo vidět, že i ona (i díky tomu, že prvních pár školních let chodila do belgické školy) vnímá život v Belgii jako velkou příležitost vídat se s lidmi ostatních národností. Bylo tedy patrné, že opět zde figurovala určitá shoda mezi matkou a dcerou, nicméně u dcery byla více viditelná tendence se bavit s Čechy, jelikož s nimi byla téměř v každodenním kontaktu ve škole.

Ve všech případech bylo vidět, že tendence stýkat se s určitými typy lidí se odvíjely zejména od toho, s kým měl člověk příležitost se vídat. Pro děti to byla příležitost zejména ze školy, kde měly možnost potkávat jak české, tak i děti jiných národností. U rodičů záleželo na tom,

⁷ Konfesní afiliace je tendence vyhledávat společnost na základě společných církevních hodnot. „Afiliace je tendence lidí vyhledávat společnost druhých bez ohledu na pocity vůči nim“
[https://wikisofia.cz/wiki/Afiliace_\(soci%C3%A1ln%C3%AD_psychologie\)](https://wikisofia.cz/wiki/Afiliace_(soci%C3%A1ln%C3%AD_psychologie))

jestli pracují, kde pracují a jak tráví svůj volný čas. U těch, kteří jsou zaměstnaní v kolektivu dalších Čechů, bylo přirozenější se setkávat s dalšími Čechy. U lidí, kteří měli v zaměstnání spíše mezinárodní kolegy, se objevovala tendence se vídat jak s českými krajany, tak i s lidmi jiných národností.

Z pozorování i z rozhovorů tedy velice hezky vyplynulo, že u většiny z dotazovaných se objevovaly známky začlenění se alespoň částečně do místní (belgické) nebo mezinárodní bruselské komunity. Aktéři se tedy dali označit jako transnacionálové, protože podle Bradatanové, Popana a Meltnové (2010) vykazují vůli se integrovat do místní společnosti, nestahují se zásadně pouze do českého kolektivu.

4.4.2 Vztahy Čechů v Bruselu k lidem žijícím v České republice

Na tuto otázku se většinou jak u rodičů, tak u dětí vyskytovalo silné pouto s rodinou. Každý aktér mi pověděl o tom, že když jede do České republiky, vždy se vidí s rodinou (s rodiči/prarodiči, v některých případech byli důležití i sourozenci/tety, strýci). U dětí se v některých případech jednalo o v podstatě jediné kontakty, které v České republice mají, což ve všech případech ovlivnilo, zda k zemi mají nebo nemají vztah. Daniel „*Nemám tam kamarády z dětství, takže se kromě rodiny vlastně nevidám s nikým*“. V jednom případě (Cecílie) se zde vyskytl koncept slábnutí mezilidských vztahů. Aktérka zmínila, že nejvíce přátel měla díky táboru. Na ten ale již delší dobu nejezdí, takže i tyto kontakty pomalu ztratila. Cecílie: „*takže tam jezdím na prázdniny už jen za rodinou*“. U několika dalších dětí se také objevila tendence vytváření přátelství díky letním táborům. V těchto případech bylo také mnohem patrnější pouto k České republice než u těch, u kterých figurovala v Čechách pouze rodina. U dvou chlapců (Ben a Daniel) se také opakovalo to, že se vídali v České republice s kamarády z Belgie, kteří odešli bydlet natrvalo do České republiky.

U rodičů často převládaly odpovědi, že co se týče vídání se s přáteli, tak platí, že čím déle jsou v zahraničí, tím těžší je udržovat některé kontakty. Alice: „*tam máme čím dál méně kamarádů. Už máme jen ty nejužší, protože na ostatní nemá čas, stiháš akorát rodinu*“ Denisa: „*S jinými přáteli ty kontakty jsou mnohem sporadičtější a s některými teda jsem je přetrhala úplně*“ Gábina: „*Vídám se teďko aktuálně jen s pár kamarádkama v Praze, protože na víc moc není čas*“.

Na druhou stranu, například informant Boris odpověděl, že má v Česku menší okruh přátel, které se mu podařilo vždy během zdejšího pobytu navštívit. Boris: „*kamarády tam mám pořád jo, ty které jsem měl během dospívání, tak to jsou kamarádi, které mám na celý život*“.

Co se týče srovnání rodičů a dětí, zde nebyly patrné žádné shodné rysy, kromě již zmíněného vídání se s rodinou. Všichni rodiče hovořili o tom, že mají v České republice přátele zejména z mládeže, zatímco u dětí se objevovali přátelé z táborů nebo bývalí kamarádi z Belgie. Byl zde ale opět patrný fenomén transnacionalismu popsany Szaló a Hamarovou (2007), a Vertovcem (2004) že si transmigranti udržují také poměrně silné sociální vazby se zemí původu. Zároveň byl potvrzen i předpoklad Riesenauerové (2022), že děti (druhá generace imigrantů) si nejen udržují některé vztahy navázané díky svým rodičům, ale také si ve své, respektive v zemi původu svých rodičů, vytvářejí své vlastní sociální vazby.

4.4.3 Nadhled díky životu v zahraničí

V odpovědích na otázku ohledně vztahů s lidmi se velice často vyskytoval jev, který jsem pro potřeby své práce nazvala jako *nadhled díky životu v zahraničí*. Informanti se velice často svěřovali, že jim život v zahraničí poskytl jiný pohled na Českou republiku a na chování tamních lidí. Nechala jsem odpovědím volný průběh, aby se informátoři mohli vyjádřit o tom, jak vnímají Českou republiku z vnějšího pohledu.

Rodiče zmiňovali, že se přesvědčili o tom, že spousta věcí (služby, přístup...) je v Belgii na kvalitativně srovnatelné úrovni, jako v Čechách. Jeden rodič (Cyril) dokonce zmínil, že před odchodem do Belgie měl k České republice daleko kritičtější postoj. Nepřímo tedy dokazoval tvrzení popsané ve studii Stanislava Broučka a dalších (2015), které poukazovalo na to, že někteří Češi v zahraničí mají tendenci svou vlast spíše kritizovat. Autoři ale také poukazují na to, že se tento názor může zkušeností v zahraničí změnit, což se potvrdilo i u tohoto participanta. Díky zkušenostem, které získal v zahraničí, zjistil, že je velice mnoho věcí, o kterých má člověk zkreslené představy a myslí si, že v západních zemích Evropy se žije lépe. Hovořil o tom, že co se týče služeb (instalace internetu, různé složitější domácí opravy, ...), tak má daleko lepší zkušenosti s Prahou než s Bruslem.

Další z rodičů (Evžen) zmínil, že také díky tomu, že měl možnost srovnání, vnímá Českou republiku daleko méně negativně, a naopak Belgii a západní země již tolik nevyzdvihuje.

Evžen: „*prostě vidíš, že problémy jsou podobné, že by Češi byli nějaký strašnej národ, že jsme ve všem nejhorší, nebo že jsme ve všem nejlepší... ne není to tak, je to vše z nějaké perspektivy*”. Rodiče také velice často uváděli, že u Čechů v Bruselu vnímají velice silně vůli se společně sdružovat do české komunity. Konkrétně se velmi často ve výpovědích objevovala slova jako česká bublina nebo české ghetto v Bruselu.

Cecílie se vymezovala právě k výše zmíněné tendenci se sdružovat do pouze národnostní komunity. Dozvěděla jsem se, že se ona sama snažila vymezit vůči tomuto sdružování, jelikož chtěla co nejvíce využít příležitost se seznámit právě s jinými národnostmi. Ve své výpovědi dokonce vyjádřila lítost nad tím, že její rodiče se naopak z velké většiny upnuli na českou komunitu a s dalšími národnostmi příliš styků neměli. Zde je velmi dobře patrný rozdíl mezi rodičem a dítětem. Zmíněný rodič (Cyril) uvedl, že ho sice mrzí, že nenavázal víc kontaktů s místními nebo s jinými národnostmi. Zároveň ale podotknul, že to pro něj bylo takřka nemožné, jelikož se díky své práci setkával opět pouze s Čechy. V české komunitě v Bruselu měl dostatek kontaktů právě díky svým dětem a rodičům jiných dětí a díky vedení krajanského spolku a podobně. Naopak Cecílie uváděla, že získala několik belgických i mezinárodních kontaktů hlavně díky škole a kroužkům, na které chodila. Je tedy potřeba vnímat i tyto rozdíly v příležitostech a okolnostech. Cyril také uvedl, že se snažil navázat i banální kontakty s Belgičany žijícími například v sousedství, ale podotknul, že mu například nikdy neodpověděli ani na pozdrav, jelikož jej považovali za cizího.

U této dvojice byl tedy jasně viditelný rozdíl mezi rodičem a dítětem hlavně v transnacionálním a diasporálním pojetí popsaným Bradatanovou, Popanem a Meltonovou (2010). Zatímco u dítěte se jednalo o jasný zájem a integraci do místní společnosti, rodič vykazoval známky uzavírání se do české komunity, byť zde byla patrná vůle se seznámit i s místními. Potvrdilo se tak i tvrzení Králíčkové (2010), že někteří Češi v Bruselu měli tendenci se uzavírat do své „české ulity“.

Děti v souvislosti s otázkou, jak jejich vztah k České republice ovlivnil život v zahraničí, hovořily o tom, že vnímají rozdíly v chování lidí. Žádné z dětí se nezmiňovalo o celkovém vnímání země, ale například Eliáš si povšiml rozdílu mezi sebou a svými českými kamarády v Bruselu a kamarády žijícími v Čechách. Eliáš: „*jsem asi zvyklej na ty Čechy, kteří jsou na tom podobně jak já, kteří jsou jako napůl tady napůl v Česku. Češi, co žijí v Česku, se zajímají o trošku jiný věci, mají jiný příležitosti, chodí na jiný akce, sledují jiný věci*“.

Dvě informátorky z řad dětí (Františka a Cecílie) také podotkly, že jim život v zahraničí poskytl odlišnou perspektivu, ze které vnímají obyvatele Čech. Obě odpovídaly, že mají dojem, že několik jejich kamarádů žijících v Čechách má na svět mnohem konzervativnější a uzavřenější pohled. Explicitně Cecílie dodala, že nejsou tzv. „open minded“⁸, na rozdíl od lidí (Čechů, ale i jiných národností), které poznala v Bruselu. Druhá se zmiňovala konkrétně o pocitu, který zažívala například ve veřejných prostorech. Pokud se objevil někdo jiné rasy či barvy pleti, tak měla dojem, že jsou lidé kolem ní znepokojení, ačkoli ona byla naopak potěšena, jelikož na to byla zvyklá z Bruselu. Nicméně, mezi výpověďmi dětí byly také patrné rozdíly. Dva další informátoři (Alenka a Gabriel) mluvili o chování lidí v České republice spíše kladně. Oba dva měli dojem, že na rozdíl od Čechů žijících v Belgii jsou lidé v Čechách upřímnější, otevřenější a mají k sobě blíže. Alenka: *„Jako, já bych skoro řekla, že lidi v Česku jsou takoví víc přátelský, jako, že si na nic nehrajou. Tady občas lidi na venek předstírají něco, pak se třeba na oko usmívají, ale uvnitř tušíte, že vás třeba úplně nemusí“*.

4.5 Instituce

Během rozhovorů jsem se také zajímala o to, zda informanti například využívají některé české instituce v Bruselu. Původně jsem měla na mysli české Velvyslanectví nebo Stálé zastoupení. Zajímalo mě, jestli je pro krajany důležité, že mají v Bruselu možnost obrátit se na české instituce, tedy zda mají na Českou republiku i jiné než „emocionální“ vazby. Většina mých informátorů této otázce spíš nerozuměla. Odpovědi byly více méně totožné, a to, že instituce spíše nevyužívají. Fiona dokonce podotkla, že nevlastní ani českou občanku; trvalé bydliště má zapsané v Bruselu, ačkoli v Čechách má svůj rodný dům. Na české instituce se obrací jen v případě, že jde volit. V souvislosti s politickými aktivitami se k tématu institucí vyjadřovala i Alice, která v této souvislosti uvedla, že se o volby do českého parlamentu nebo i krajské volby zajímá a účastní se jich. Zároveň se ale zmínila také o tom, že v některých případech je pro občany žijící v zahraničí obtížné volit, jelikož je k tomu potřeba několik administrativních kroků, které jsou časově náročné a vyžadují dost energie. Proto by například upřednostnila korespondenční volbu. Tento rozhovor mi naznačil,

⁸ nemají otevřenou mysl

že vztah k České republice také lidé v Bruselu vyjadřují i zájmem o politické dění v České republice a také vůlí se ho účastnit.

Děti na tuto otázku reagovaly ještě zmateněji. Uvědomuji si, že v jejich případě mohla být otázka položena jinak, nebo jsem ji mohla úplně vypustit. Na druhou stranu mým cílem bylo porovnávat odpovědi na stejné otázky pokládané rodičům i dětem. Zeptala jsem se tedy dětí úplně stejně, abych zjistila, jestli některé třeba také nemají s českými institucemi v Bruselu zkušenost. Mladší informátoři nejprve nevěděli, na co se v otázce ptám, ale velmi často se dostaly k tématům, která s využíváním institucí také souvisely. Nechala jsem těmto odpovědím volný průběh, jelikož jsem tím pádem mohla plynně přejít na otázku, která se týkala české sekce v Evropské škole. Někteří z mladších aktérů také podotkli, že byli s institucemi v kontaktu pouze přes rodiče a většinou nevědomky. Nicméně i navzdory tomu, Alenka například zmínila střet s institucemi v momentě, kdy vyřizovala přihlášky na vysokou školu do České republiky. Uvedla například komplikovanost procesu, kterým musela její přihláška projít. Další mladší informátoři v souvislosti s institucemi hovořili spíše o zmíněné škole.

Důležitým zjištěním pro mne tedy bylo, že děti (jak jsem předpokládala) nebudou mít téměř žádný kontakt s oficiálními českými institucemi v Bruselu. U rodičů byly instituce zmíněny pouze ve vztahu k zájmu o politické dění. V jiných případech se nejednalo o žádný důležitý faktor ukazující, že by pro ně české úřady hrály v rámci vztahu k České republice nějakou důležitější roli.

4.5.1 Evropská škola v Bruselu⁹

Jak jsem již zmínila výše, jedna z mých otázek se týkala Evropské školy v Bruselu, kam chodily všechny dotazované děti. V této souvislosti jsem se ptala na několik témat, abych zjistila, zda je pro obě skupiny důležité mít vzdělání v češtině, a tedy, do jaké míry se škola

⁹ *Evropská škola v Bruselu je instituce, ve které existuje několik jazykových sekcí, včetně české sekce. Zde mají České děti žijící v Bruselu (děti zaměstnanců evropských institucí nebo NATO) již od roku 2004 možnost studovat většinu svých předmětů v českém jazyce. Některé předměty mají ve vyšších ročnících společně s dětmi z jiných jazykových sekcí, výuku např. humanitních věd mají ve svém druhém jazyce (v angličtině, francouzštině nebo němčině).*
<https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/zakladni-informace-o-evropskych-skolach>

podílí na utváření vztahu k České republice. Doplnující otázky se týkaly mezinárodního prostředí, které zmíněná škola nabízí (viz poznámka pod čarou).

Většina informantů bez problémů a bez zaváhání pochopila, na co se ptám. Odpovědi ale byly dost různorodé. Boris mi řekl, že pro něj bylo velice důležité, aby jeho děti měly možnost mít výuku v češtině. Jako důvod udával to, že je na zmíněný jazyk velice háklivý a že má například srovnání s českými dětmi, které výuku přímo v Evropské škole nemají a chodí do belgických škol. Boris: „*máme tady známé, rodiny, kdy děti chodí do belgických škol ať už vlámských nebo francouzských a oni prostě nemluví dobře česky. A já jsem si vždycky jako na češtinu potrpěl i když to možná není vidět, ale prostě nechtěl bych, aby prostě moje děti neuměly česky*”.

Zajímavé bylo, že když jsem se zajímala o to, proč je pro něj jazyk tak důležitý, nebyl schopný mi odpovědět. Boris: „*Prostě tak to mám no*”.

Další informátoři z řad rodičů mi dali také najevo, že pro ně bylo důležité, aby děti měly výuku v češtině, ale každý k tomu měl jiný přístup a udával různé důvody. Alice: „*Naučit se česky jako je těžký a pokud se to nenaučí ve škole, tak už se to nikdy dobře nenaučí. A mně přijde hrozně divný, aby někdo řekl, že je Čech, ale neuměl pořádně česky*”. Tato informátorka také dále mluvila o tom, že i když její dítě chodí do české sekce, tak je podle ní výuka málo zaměřená například na českou kulturu. Zmínila zejména to, že humanitní vědy jsou od určitého věku přizpůsobeny mezinárodnímu učivu a že tím pádem se upozaduje například národní historie. Konkrétně se vyjádřila například o tom, že její dcera neumí některé věci česky pojmenovat, jelikož se je učila v angličtině, což jí občas přijde jako „škoda”. Naproti tomu její dcera neuváděla, že by ve škole vyloženě postrádala českou kulturu. Nezávisle na odpovědích matky zmínila, že je ráda, že se o české kultuře a historii učí na hodinách českého jazyka, během výuky o literatuře, jelikož předmět historie má v angličtině. Zdůraznila, že je velice ráda, že má možnost mít výuku v češtině, protože by jí, stejně jako její matku, mrzelo, kdyby české dějiny vůbec neznala. Vztah k České republice byl v tomto případě vyjádřen pomocí zájmu o národní historii a kulturu vyučovanou v českém jazyce.

Tito informanti tedy dokládali tvrzení Markéty Jankové a Tomáše Čecha (2010), že se jejich vztah k České republice jak u první, tak i u druhé generace imigrantů projevoval pomocí uchování a používání mateřského jazyka. „*Vztah emigrantů a jejich potomků k původní*

vlasti se projevuje především v uchování původního jazyka, jeho užívání v soukromí, ve společnosti a v úředním styku, v poměru k národní kultuře“ (Janková a Čech, 2010, s. 39).

Naproti tomu Cyril stejně jako Fiona uvedli, že pro ně rozhodnutí, kam dají svoje děti do školy, bylo velice těžké. Fiona: *„Tohleto je až bolestné téma, protože to není vůbec jednoduché, protože si uvědomuju, že to naše rozhodnutí vlastně směřují, jakoby podmiňují děti v jejich životě“*. Informátorka uvedla, že například u své nejmladší dcery zvažuje, jestli ji ponechá v belgické škole nebo jestli ji, stejně jako její starší sourozence, umístí do české sekce. V této souvislosti potvrzovala tezi popsanou Uherkem a Drbohlavem (2016), že migrační proces je spjatý také s fundamentálními rozhodnutími v rámci rodiny.

Z jejího vyprávění bylo patrné, že chce, aby její děti uměly česky (proto s dcerou například čte a mluví česky). Nicméně obecně jí vyhovuje, že dcera chodí do belgické školy, která je nedaleko jejich domova, kde má výuku ve francouzštině společně ještě s Belgičany, ale i s mnoha dětmi jiných národností. Oproti zkušenostem starších sourozenců, kteří chodili do Evropské školy, zde má komunitu, která žije v jedné čtvrti; styl výuky je podle Fiony také přívětivější hlavně díky tomu, že učitelé nesrovnávají výkony jednotlivých dětí mezi sebou. Františka nezávisle na odpovědích matky potvrdila, že si uvědomuje některé výhody a nevýhody Evropské školy. Františka: *„No ta škola nebo obecně ta komunita Evropské školy, ta mezinárodnost, ty jazyky, to je úplně jasné velké plus, to aj to, co jsme se vlastně učili, a jak se to učilo v jiných jazycích, s jinýma lidma, to mně přišlo jako velké plus. Jinak pár nevýhod bylo, že jsme viděli ty nedostatky třeba v těch českých sekcích, že tam byl nedostatek učitelů nebo jakože to nebylo úplně domyšlené. Asi tím, jak tam nebylo tolik lidí, tak se nesoustředilo na třeba menší sekce, nebo... vyloženě to vzdělání nebylo úplně jakože nejlepší, nebo pedagogicky ti učitelé občas fakt nesesedli“*. Podle její výpovědi je ale vidět, že pro ni nebylo důležité mít výuku v češtině. Jako velké plus vnímala hlavně možnost být v mezinárodním prostředí. Naopak aspekty týkající se české sekce vnímala spíše negativně. Informátor Cyril měl podobný názor jako Františka. Cyril: *„bylo dobře, že zažily tu evropskou školu jako takovou, prostě ten šílený babylon. Jako kdyby to byla jenom česká škola, tak to by nebylo dobrý, a to bych ani nechtěl“*. Je tedy patrné, že ani tento rodič nepřikládal velký význam tomu, aby jeho děti měly výuku výhradně v češtině. V tomto pojetí se shodoval i se svou dcerou Cecílií, která v rámci této instituce také vyzdvihovala zkušenost

s jinými národnostmi, naopak výuce v češtině nevěnovala pozornost a nijak tedy nedávala najevo, že by škola nějakým způsobem mohla také utvářet její vztah k České republice.

U další informátorky Gábiny se jednalo o ještě zajímavější koncept, a to využití vícero vzdělávacích zařízení. Jedno z jejích dětí zapsala do belgické školy, ale zároveň mu zařídila náhradu výuky češtiny v České škole bez hranic. Pro Gábinu bylo důležité, že její dcera má nějakým způsobem zabezpečenou českou výuku, ale zároveň byla velice spokojená s tím, že její dítě chodí do místní školy. Podobně jako Fiona uvedla, že její dcera má ve třídě několik spolužáků jiné národnosti než belgické, tudíž i zkušenost z mezinárodního prostředí je zajištěna. Na otázku, proč je tedy pro ni důležité, aby její dítě mělo češtinu, mi odpověděla, že je její dcera Češka a že je pro ni důležité, aby dobře uměla svůj mateřský jazyk. Zároveň jí ale nevadilo, že se ve vzdělávacím systému nebude učit o české historii ani národní kultuře, jelikož aktérka ji v určitém povědomí bude udržovat sama. Je tedy patrné, že i zde existuje určité pojítko k České republice. Její syn Gabriel, který chodí do Evropské školy, naproti tomu říkal, že pro něj bylo velice důležité, že měl většinu svých předmětů v češtině. Gabriel: *„je to ten jazyk ve kterým se dokážu nejlíp vyjádřit a jsem nejvíc konfidentní v něm a třeba kdybych dělal matiku anglicky, tak, já ji doted' neumím. Anglicky umím pefektně, ale když dojde třeba na matiku, tak já ani neumím, já mám problém, jak se řekne třeba minus”*. Zároveň ale vyzdvihoval, podobně jako Alenka, že se v rámci výuky českého jazyka dozví něco o národní historii a kultuře. Přičemž ale zdůraznil, že by byl spokojenější, kdyby se na národní historii a kulturu kladl ve škole obecně větší důraz. Gabriel: *„třeba my děláme nějakou starou Mezopotámii místo toho, abychom dělali třeba nějaký český dějiny. Jako já chápu, že Mezopotámie, ok, je to něco důležitýho, ale česká historie, ta by měla bejt první, to si myslim, že by měly umět děti, všichni prostě”*. U tohoto informátora byl jeho vztah k České republice velice rozhodný; v tomto případě vyjádřený silnými touhami znát českou historii a přikládat důraz tomu, aby ji znali i všichni jeho ostatní čeští spolužáci. Dalo by se říci, že život v zahraničí a zdejší výuka v mezinárodních poměrech (výuka evropské historie a upozadřovaná čistě národní historie) u některých jedinců posilovala vztah k zemi původu.

4.6 Politické dění

Jedním z ukazatelů, pomocí něhož krajané v Bruselu vyjadřují, že mají vztah k České republice, je zájem o to, co se v České republice děje. Informátoři z řad rodičů vykazovali větší zájem o politické dění než jejich děti. Někteří se zmiňovali o tom, že sledovat česká média například v práci, kde jinak pracují v angličtině, je pro ně jakýmsi druhem užitečného odreagování. Ve srovnání s tím, co se děje v Belgii, je pro některé krajany daleko důležitější mít přehled o tom, co se děje v České republice. U jednoho z rodičů (Alice) bylo důvodem například to, že postavy na české politické scéně zná již od mala, a proto je pro něj mnohem snazší se zde orientovat. Informátorka přímo uvedla, že v porovnání s belgickým systémem je schopna zde mít mnohem větší přehled. Dále konstatovala, že intenzivněji sleduje politické dění zejména v období voleb. Také dcera je zřejmě ovlivněna zájmem svých rodičů, jelikož se o politické dění v Česku zajímá detailněji než většina ostatních dotazovaných dětí. Uvedla zde například, že byť v době Covidu byla celou dobu v Bruselu, zajímala se daleko více o to, jak se vyvíjí situace v Čechách, jelikož měla strach o svou tam žijící rodinu. Obecně ale aktéři nekladli na politické dění přílišný důraz. Většinou se jednalo o okrajový zájem. Denisa: „*Neřekla bych, že by to bylo úplně nějaká významná součást nějakého mého každodenního života. Jakože to sleduju a účastním se voleb*”. U Fiony byl nepříliš velký zájem vysvětlený tím, že jak v České republice nežije, tak se jí to netýká. Naproti tomu ale také podotkla, že chodí k volbám a má povědomí o nejdůležitějších současných politických osobnostech. Oproti tomu její dcera uváděla, že se vždy o českou politiku poměrně dost zajímala a záleželo jí na tom, co se děje v České republice. Sama podotkla, že jí mrzí, že ještě neměla možnost jít k volbám, ale že je velice ráda, že v budoucnu tuto možnost bude mít. Vyvrátila tak tvrzení Šmídové a Vávry (2010), že děti ve všech případech přikládají těmto aspektům menší váhu než rodiče.

Tento případ byl u dětí ale ojedinělý. Jinak se u nich velice často vyskytoval poměrně malý zájem o politické i obecné dění ať už v České republice, nebo v Belgii. Několikrát jsem dostala odpověď, že se o politiku vůbec nezajímají nebo že ji sledují jen kvůli groteskním vystoupením některých politiků a spíše se jí vysmívají.

4.7 Kultura

V rámci kultury jsem se zajímala o to, zda participanti chodí na kulturní akce pořádané českými spolky v Bruselu. Další podotázka se týkala toho, jak vnímají českou kulturu, co je pro ně v této oblasti důležité. První otázka aktérům připadala velice jednoduchá, někteří z nich mi pověděli i o tom, na jaké akce chodí, co se jim líbí a proč. U některých jsem se na případné detaily doptala.

Z řad rodičů byl o kulturní akce mnohem větší zájem než u dětí. Všechny děti konstatovaly, že o akcích vědí, že na některých byly, že jsou rády za české spolky v Bruselu, například kvůli svým mladším sourozencům. Pro jejich osobní rozvoj ale nehrají klíčovou roli. Zde byl tedy potvrzen fakt, že mezigeneračně je význam spolků rozdílný (Brouček, et al., 2015).

U rodičů bylo za největší přínos považované divadlo nebo besedy se zajímavými lidmi. I zde ale bylo možné sledovat kontrastní rozdíly: informátoři Denisa a Evžen velice vítali možnost českých společenských a kulturních akcí v Bruselu. Nicméně Denisa konstatovala, že by v České republice kulturu využívala ještě více. Denisa: *„To je pro mě důležité určitě hodně no, jakoby konkrétně třeba to divadlo, nebo nějaký besedy se spisovateli nebo s nějakými zajímavými osobnostmi protože si myslím, že kdybych byla v Česku, tak bych té kultury využívala ještě víc”*, zatímco Evžen se zmínil o tom, že kdyby byl v Čechách, tak by nikdy neměl tendenci se zúčastnit tolika akcí. Evžen: *„tady máme víc české kultury, než bysme měli v Čechách. Když si vzpomenu, jak jsme vlastně bydleli v Čechách, a zhruba si tak jako počítám na kolika kulturních akcích jsme byli tam a na kolika kulturních akcích jsme byli tady... třeba koncerty českých skupin nebo prostě co tady pořádal L.M. různé talk show s českými zpěváky a herci tak to jsme zhodnotili s manželkou, že tolik kultury, co jsme měli tady tak to jsme jako v Čechách nikdy neabsolvovali. Například kulturních akcí kolem toho předsednictví bylo strašně moc a pak to ještě doznívalo nějaký čas potom a ta nabídka byla hrozně velká a my jsme ji jako využívali no”*. Je zde tedy patrný rozdíl ve vnímání „dostatečnosti“ české kultury a její vyhledávání v rámci obou zemí.

U informátorky Fiony bylo zřejmé, že je ráda za akce pořádané českou komunitou, ale že u ní nehrají klíčovou roli. Zmínila se o tom, že v době, kdy do Bruselu přišla, měla svobodnou volbu se kdykoli vrátit, a proto neměla a ani nyní nemá úplnou potřebu si připomínat českou kulturu, jelikož tu má doma na Moravě. Zároveň, jako několik dalších rodičů ale zmínila, že je velice ráda, že zde ta možnost byla zejména pro její děti. Fiona: *„byla jsem ráda, že naše*

dětičky do toho třeba patřily, co se týče třeba toho divadla, a že vlastně měly možnost se to nějakým způsobem se tam jako uplatnit”.

Na otázku, jak vnímají českou kulturu a co pro ně znamená, jsem dostala několik dalších zajímavých odpovědí. Několik dětí vnímalo jako českou kulturu určitý styl života. Několikrát zde padla zmínka například o táborech, které pro ně znamenaly typický aspekt české kultury. Alenka: *„no, mně třeba ty tábory, jako to třeba v Belgii vůbec není typický si myslím, protože vždycky když jsem se vrátila z prázdnin, tak to bylo fakt těžký vysvětlit, ale ty tábory mi přijdou prostě typicky český”*; Františka: *„ta příroda, vesnice, popíjení, takové jakože táboráky, nebo ty táborové věci mně přijdou hrozně takové české”*. U několika z nich bylo mezi prvními aspekty také jídlo a pití.

4.7.1 Zvyky a tradice

Na téma tradic a zvyků narážely v rozhovorech v souvislosti s českou kulturou hlavně děti. U rodičů se jednalo vždy jen o letmou zmínku, že dodržují některé nejzákladnější, právě, aby je předali dětem. Nejčastěji se v českých rodinách v Bruselu, podle výpovědí dětí dodržovaly zvyky na Vánoce a Velikonoce. Většinou také hovořily o vymezování se vůči „jiným”. Ben: *„jakože národní zvyky, hlavně Velikonoce, že máme jiné tradice než ostatní, k těm Velikonocům třeba že máme kroje a tady tohle... Vánoce též jako, že slavíme, že máme třeba jinou večeři, než někde jinde“*; Františka: *„ty jakože svátky asi, ty jsou pro mě asi hodně spojené s Českem, jakože Velikonoce, Vánoce, takové to pondělí, Červené pondělí takové ty absurdní věci, co se dělají v Česku a nikde jinde ne“*; Gabriel: *„tyhle tradice, ty jsou pro mě důležitý a pro mě jako je základ je udržet dál“*; Daniel: *„máme Vánoce, Velikonoce, ty velký svátky, ale ty menší tradice moc asi nedodržuju”*. Některé děti se také zmínily o tom, že se například dozvěděly o některých tradicích díky dílničkám pořádaným spolkem „Česká inspirace“. Zde například na Velikonoce pletly pomlázky nebo na Vánoce vyráběly se svými mladšími sourozenci adventní věnce. Dokládá se tak tvrzení Jankové a Čecha (2010), že si krajané díky spolkům udržují některé tradice.

4.7.2 Jazyk

U rodičů bylo velice časté spojení české kultury s jazykem. Cyril: „*primárně jazyk, to jsem si taky začal hodně uvědomovat. Prostě česká kultura stojí obecně na jazyku*“; Boris: „*Česká kultura by pro mě znamenala, že je to v češtině*“. V souvislosti s touto otázkou informátorka Denisa hovořila také o tom, že v krajanském spolku, kde se hrály divadelní hry, byl nejprve kladen důraz na to, aby byly od českých autorů. Postupem času se ale začaly hrát také zahraniční hry v českém jazyce, což pro ni, ale i pro několik dalších participantů neměnilo hlubší význam. Denisa: „*to byla první hra nečeského původu, která se hrála, a to bylo nějaký rok 2015 a do té doby to byla Manon, Ze života hmyzu, Lesní panna, Lucerna, Zubaři, to bylo taky české, ale je pravda, že od té doby se těch původních českých her moc nehrálo, takže asi pro ten dobrý pocit stačí, že se hraje v češtině no*“.

Tato informátorka zároveň zmínila, že i repertoárem českých lidových písní ve sboru se snaží určitým způsobem předat českou kulturu mezinárodnímu publiku. Na koncertě Rybovy mše vánoční, kde jsem provedla jedno ze svých zúčastněných pozorování, se mi tento fakt potvrdil. Před samotným začátkem se uskutečnilo uvedení díla, účinkujících i krátký popis činnosti spolku Česká inspirace, kdy moderátorky mluvily střídavě česky a francouzsky. U vchodu jsem si také všimla dvou hromádek programů. Větší sloupeček byl česky, menší francouzsky.

U dětí jazyk hrál roli spíše jako nástroj komunikace, který u všech evokoval snadnost dorozumívání se s ostatními. Naproti tomu se ale zde objevil případ, kdy informant evokoval rozdíl mezi vnímáním různých jazyků. Eliáš: „*Češtinu mám vyloženě jako mateřský jazyk, mám k tomu taky jako určitý vztah. Myslím, že angličtina je čistě jako jazyk, který slouží k tomu, abych se mohl bavit s lidma, kde bydlím. Takže k češtině mám prostě jako vztah a angličtina je spíš jenom nápomocný nástroj*“.

Dokládal, že vnímá rozdíl v tom, jaký má vztah k jazyku, kterým mluví doma s rodiči, ve škole s kamarády a jaký s jazykem, který se naučil zejména z praktických důvodů. Související příklad podával Ben, který se mi svěřil, že má nejen vztah k českému jazyku, ale že je pro něj důležitý i dialekt, kterým mluví. Podotknul, že jej to spojuje s místem, kde se cítí doma. Tento aspekt jsem si potvrdila i na několika svých pozorováních. Ben velice okatě v komunikaci používal slova obvyklá pouze v oblasti, ze které pochází. Bylo pro něj velice příjemné, když se ho lidé kolem ptali na význam těchto slov a také jejich a jeho původ.

Závěr

Vztah dotazovaných Čechů žijících v Bruselu k České republice ovlivňuje několik faktorů. Nejdůležitějším z nich jsou vazby na lidi, se kterými se vídají a s nimiž udržují dobrý vztah. Ve všech případech se jedná o rodinu a přátele. Rodiče také spojuje k České republice citový vztah k místům, kde trávili dětství. Do těchto lokací se vracejí i se svými dětmi. Z rozhovorů je patrné, že pokud zde mají přátele a rádi zde tráví čas, tvoří se i u nich intenzivní citová vazba. Pokud naopak nemají na místě kvalitní zázemí, je zde patrná i absence sounáležitosti. Vztah k ČR je zejména u rodičů, ale i u některých dětí dále vyjádřený zájmem o tamější *politickou situaci, nicméně aktéři tomuto činiteli nepřipisují aktéři přílišný význam.*

Informanti také často reflektují, že se vztah k zemi původu s přibývajícím délkou pobytu v zahraničí mění. U některých rodičů dochází k jeho oslabení, u jiných k posílení. Posílení vztahu k České republice se projevuje menší tendencí ji kritizovat. Slábnutí vztahu k ČR je zpravidla způsobeno ztrácením kontaktů se zemí původu a navázáním nových kontaktů v hostující zemi. U dětí je sounáležitost spojená s dospíváním a potřebou „někam patřit“. Také u nich postupně vztah k České republice sílí nebo slábne. Často je ale zaznamenána tendence, že s prodlužující se délkou pobytu v Bruselu a zvyšujícím se věkem, přikládají děti větší hodnotu zejména národní kultuře, historii, tradicím a zvykům.

Obě generace pak vnímají úzké spojení mezi kulturou, tradicí a jazykem jako významným faktorem, který vytváří vazbu k České republice. Udržováním jazykových dovedností a kulturní produkcí v českém jazyce vyjadřují sounáležitost mezi sebou v Bruselu a současně je čeština jedním z ukazatelů vztahu k České republice. Tento vztah skrze jazyk si respondenti v Bruselu výrazněji uvědomovali s přibývajícím věkem. V mladším věku děti jazyk vnímaly spíše jako komunikační prostředek, v pokročilejším jako jejich vlastní kulturní specifikum.

Jako méně významný faktor vytvářející vazbu k České republice se v Bruselu mezi informanty jeví české instituce, jako zastupitelský úřad a další reprezentace českého státu. Výjimku tvoří česká sekce v evropské škole, které jak někteří rodiče, tak některé děti význam přikládají.

V začleňování se do místní komunity jsou pozorovatelné značné rozdíly mezi rodiči a dětmi, ale i mezi jednotlivými skupinami navzájem. Na intenzitu a formu integrace mají vliv zejména příležitosti, které se dotazovaným naskytují. V případě, že se rodiče podílejí zejména na dobrovolnické činnosti v místní komunitě, nebo pokud pracují přímo s Belgičany, je začlenění velice jednoduché. Naopak pokud jsou v zaměstnání a ve svém volném čase obklopeni spíše českou komunitou, do místní společnosti neproniknou, a naopak žijí ve své české diaspoře. Děti na rozdíl od rodičů mají příležitost se začlenit díky navštěvování mezinárodní školy a díky kroužkům v belgickém prostředí. V případě, že se ve škole baví nejen s Čechy, ale také se studenty odlišných národností, mají větší tendenci si vytvářet vztah nejen k Česku, ale také k Belgii. Tak se tomu děje i v případě, že navštěvují volnočasové kroužky. Všechny děti uvádějí, že navazují vztahy i s jinými národnostmi, než s Čechy a někteří si s nimi i lépe rozumí.

Jak u rodičů, tak i u dětí mezinárodní prostředí ovlivňuje jejich pohled na občany žijící v České republice. Češi v Bruselu deklarují, že díky životu v zahraničí mají větší rozhled než jejich krajané v České republice. Děti si všimají spíše rozdílů v chování lidí. Z výzkumu vyplývá, že Češi v Česku vnímají jako vřelejší, upřímnější. Nicméně v jednom případě naopak jako uzavřenější a méně tolerantní, než jak vnímají lidi v Bruselu.

Pojetí domova je významným faktorem formujícím vztah k České republice. V pojetí domova se zde objevují zejména dvě formy popsané Petrem Gibasem (2017). První z nich je fyzické obydlí v Bruselu, které tímto způsobem vnímají téměř všichni rodiče. Druhou formou je citový domov, který je v některých případech deterritorializován. Rodiče vnímají jako svůj citový domov rodinu, ať už je kdekoli, nebo Českou republiku jako místo, kde mají rodinu, přátele a emoční pouto vytvořené v dětství. U dětí se vnímání liší podle toho, kde si vybudovaly bezpečné a příjemné zázemí. V některých případech považují za citový i fyzický domov jen Brusel, protože zde na rozdíl od České republiky mají přátele, se kterými si rozumí a k České republice je nic nepoutá – tam jezdí jen na prázdniny. Jedním aktérem jsou za citový domov považována obě místa, Brusel i Česko. Ostatní děti pokládají za citový domov Českou republiku a fyzický domov dům v Bruselu, podobně jako rodiče. Vliv na tuto skutečnost má zejména špatné zázemí či negativní vnímání Bruselu, v některých případech také silnější vazby a kontakty v České republice.

Výzkum nemůže být vztažen na celou cílovou populaci, jelikož byly užity kvalitativní metody výzkumu a vzorek není tím pádem reprezentativní. Přesto se domnívám, že poznatky získané díky této práci by mohly napomoci k pochopení některých aspektů týkajících se fenoménu transnacionalismu. Další výzkumy zaměřené na toto téma by mohly osvětlit, proč se někteří Češi v zahraničí uzavírají do svých českých komunit, anebo například ukázat, zda se ve svém chování například liší od ostatních národností. V dalších pracích by bylo zajímavé zjistit, zda toto uzavírání se do národnostních komunit nevede například k seskupování se i geograficky do „ghett“. Dále by práce mohla být podnětem k dalšímu zkoumání českých dětí, které se v Bruselu vzdělávají mimo český systém – sloužila by jako komparativní materiál. Získané poznatky by také mohly pomoci objasnit, co ovlivňuje integraci do mezinárodní společnosti a pomocí čeho jí dosáhnout.

Summary

Several factors influence the relationship of the Czechs living in Brussels towards the Czech Republic. The most important of these are the links to the people they see and with whom they maintain a good relationship. In all cases these are family and friends. Parents also have an emotional connection to the Czech Republic because of the places where they spent their childhood. They return to these locations with their children. It is evident from the interviews that if they have friends and like to spend time here, they also form an intense emotional bond. If, on the other hand, they do not have quality facilities at the place, there is also a noticeable lack of belonging. The relationship to the Czech Republic is further expressed, especially among parents but also among some children, by an interest in the political situation there, but the actors do not attach much importance to this factor.

The informants also often reflect that, with an increasing duration of their stay abroad, the relationship towards their country-of-origin changes. For some parents, this led to the weakening of the relationship with the Czech Republic, while for others to its strengthening. The strengthening of the relationship towards Czech Republic was manifested by a smaller tendency to criticise it. The weakening of the relationship towards ČR was usually caused by a reduction of strength of contacts with the country of origin and the creation of new contacts in the host country. In children, the feeling of communality was related to adolescence and the need to “belong somewhere”. The relationship towards Czech Republic was also either gaining or losing strength in children. However, with an increasing length of stay in Brussels, the tendency of children giving more value to national culture, history, traditions, and customs was observed.

Both generations feel the tight connection between culture, tradition, and language as an important factor that builds a relationship towards the Czech Republic. By maintaining language capabilities and cultural productions in Czech, they express their mutual belonging in Brussels, and at the same time, the Czech language is one of the indices of the relationship towards the Czech Republic. This relationship through language has been observed in respondents with an increasing age. At a younger age, children considered language more as a means of communication, while for the older children, it was more of an own cultural specificity.

A less important factor creating a relationship towards the Czech Republic for informants in Brussels were Czech institutions, such as the embassy and other representations of the Czech nation, unless the parents worked in them. The exception was the Czech section in the European school, to which both some parents and some children attached importance.

In the integration to the local community, remarkable differences can be observed not only between parents and children, but also between individual groups. The intensity and the form of integration are mostly influenced by opportunities occurring to the respondents. When the parents are mostly taking part in non-profit activities in the local community, or if they are working directly with Belgians, the integration is very simple. On the other hand, if, while working and in their free time, they are surrounded mostly by the Czech community, they will not become part of the local community, and will live in their Czech diaspora. In this case, there is a notable difference between parents and children. Children, in the opposite of their parents, have the opportunity to integrate the local community thanks to their attendance of an international school, and leisure clubs in the Belgian environment. In case the children do not speak only with Czechs at school, but also with students of other nationalities, they have a higher tendency to create a relationship not only towards Czech Republic, but also towards Belgium. This is also observed in children attending leisure clubs. All the children mention that they build relationships with people of other than Czech nationality, and some even get better along with them.

In both parents and children, the international environment influenced the view of citizens living in Czech Republic. Czechs in Brussels declare that, thanks to the life abroad, they have a wider overview than their compatriots in Czech Republic. Children notice mostly the difference in people's behaviour. The research shows that some of the interviewed children perceive Czechs in Czech Republic as warmer and more honest. Nevertheless, in one case, they are portrayed as more closed and less tolerant than people in Brussels.

The conception of home is an important factor shaping the relationship towards the Czech Republic. In the conception of home, there are mainly two forms described by Petr Gibas (2017). The first is the physical accommodation in Brussels, which is perceived in this way by almost all parents. The second form is the emotional home, which is deterritorialised in some cases. Parents perceive their family as the emotional home, regardless of where it lives, or the Czech Republic, which is the place where they have family, friends, and an emotional

tie created in childhood. In children, the perception differs by where the most secure and comfortable environment has been built. In some cases, children recognise only Brussels to be both the emotional and physical home, because unlike in the Czech Republic, there, they have friends they get along with, and lack connection to the Czech Republic - they go there only for their holidays. One of the actors considers both Brussels and the Czech Republic as their emotional home. The other children regard the Czech Republic as their emotional home and their accommodation in Brussels as their physical home, similarly to their parents. This is influenced mostly by a bad environment or negative perception of Brussels, in some cases also stronger ties to and contacts in the Czech Republic.

The research cannot be related to the entire target population, because qualitative methods of research have been used, so the sample is not representative. Even so, I presume the results brought by this work could be helpful to understand some aspects of the phenomenon of transnationalism. Other research focused on this theme could enlighten why some Czechs living abroad enclose themselves in Czech communities, or perhaps show, whether, for example, their behaviour differs from that of other nationalities. In other works, it could be interesting to find out whether this closing down to national communities leads to the geographical grouping to “ghettos”. Further, this work could be the starting point in a continuing observation of Czech children, who are getting education in Brussels, but away from the Czech system - it would be used as comparative material. The gathered observations could also help clarify, what influences the integration to an international society and how to achieve it.

Seznam použitých zdrojů

ABREU, Alexandre. The New Economics of Labor Migration: Beware of Neoclassicals Bearing Gifts. *The Forum for social economics* [online]. Abingdon: Routledge, 2012, **41**(1), 46-67 [cit. 2022]. ISSN 0736-0932.

BALZANI, Marzia a BESNIER, Niko. *Social and Cultural Anthropology for the 21st Century : Connected Worlds*. Milton: Taylor & Francis Group, 2021. 317 s. ISBN 1-317-57178-9.

BOURDIEU, Pierre. Participant Objectivation. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* [online]. Oxford, UK and Malden, USA: Blackwell Publishing, 2003, **9**(2), 281-294 [cit. 2022]. ISSN 1359-0987.

BRADATAN, Cristina, POPAN, Adrian a MELTON, Rachel. Transnationality as a fluid social identity. *Social identities* [online]. Taylor & Francis Group, 2010, **16**(2), 169-178 [cit. 2022]. ISSN 1350-4630.

BRAUN, Virginia a CLARKE, Victoria. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology* [online]. London: Taylor & Francis Group, 2006, **3**(2), 77-101 [cit. 2022]. ISSN 1478-0887.

BROUČEK, Stanislav, BERANSKÁ, Veronika, ČERVINKOVÁ, Hana, a UHEREK, Zdeněk. *Analýza migrace českých občanů po roce 1989*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2015.

BŘEHOVSKÁ, Marie, HVĚZDOVÁ, Diana a ZOUBEK, Roman. Pestrá Evropa. *Češi v Belgii* [online]. 2019, [cit. 2022]. Dostupné z: https://pestraevropa.hks.re/2019/cesi_v_belgii/

CRESWELL, John. *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications, 1998.

ČTK. Euractiv. *V institucích EU je málo Čechů. Ministerstvo zahraničí spouští kampaň, která to má změnit* [online]. 2020, [cit. 2022]. Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/cr-v-evropske-unii/news/v-institucich-eu-je-malo-cechu-ministerstvo-zahranici-spusti-kampan-ktera-to-ma-zmenit/>

FEITL, David. *Česká emigrace v západní Evropě, USA a Kanadě; národní vědomí a vztah k vlasti v porovnání s postoji Čechů žijících v hranicích národního státu*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie, 2016.

GIBAS, Petr. Domov jako konceptuální rámec, téma i výzkumný terén: vývoj i současná podoba studií domova. *Sociologický časopis* [online]. Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, 2017, **53**(2), 241-268 [cit. 2022]. ISSN 0038-0288.

GLICK-SCHILLER, Nina, BASCH, Linda a BLANC, Cristina. From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological quarterly* [online]. Washington: Catholic University of America Press, 1995, **68**(1), 48-63 [cit. 2022]. ISSN 0003-5491.

GROSBY, Steven. *Nationalism : a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2005. 142 s. ISBN 0-19-284098-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HENNINK, Monique, HUTTER, Inge a BAILEY, Ajay. *Qualitative research methods*. London : Sage publications, 2011. 304 s. ISBN 978-1-4129-2225-8.

JANKOVÁ, Markéta a ČECH, Tomáš. Češi v zahraničí – mezigenerační přenos české lidové kultury u členů krajanských spolků. *Národopisná revue*. Národní ústav lidové kultury, 2010.

JANKŮ, Kateřina. Moderní migrace. Stěhování se zvláštním významem. *Sociální studia* [online]. Masaryk University, Faculty of Social Studies, 2016, **3**(1) [cit. 2022]. ISSN 1214-813X.

KRÁLÍČKOVÁ, Lucie. *Jak se žije Čechům v Bruselu, aneb, Nahlédnutí do světa českých euroúředníků*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2010.

MARADA, Radim, 2009. Rodáci, odrodilci a adoptovaní. Sport v transnacionálních souvislostech. *Sociální studia* [online]. 2009, [cit. 2022].

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006.

NEŠPOR, Zdeněk. Sociologická encyklopedie. *Emigrace* [online]. 2017, [cit. 2022]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Emigrace>

NOVOTNÁ, Hedvika, ŠPAČEK, Ondřej a ŠTOVÍČKOVÁ, Magdaléna. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2019. 495 s. ISBN 978-80-7571-025-3.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada publishing, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

REISENAUER, Eveline. The Socialisation of Migrant Children in Transnational Settings. *Sociologický časopis* [online]. PRAGUE 1: Sociologický Casopis, 2022, **58**(1), 7-27 [cit. 2022]. ISSN 0038-0288.

ROSALDO, Renato. Grief and a Headhunter's Rage. *Anthropological Theory*. Boston. 2000.

SALZMAN, Philip Carl. On Reflexivity. *American anthropologist* [online]. Oxford, UK: American Anthropological Association, 2002, **104**(3), 805-813 [cit. 2022]. ISSN 0002-7294.

SEAMON, David a Jacob SOWERS. Place and placelessness (1976): Edward Relph. *Key Texts in Human Geography* [online]. 2008, 43-52 [cit. 2022-05-02]. ISBN 9781412922616.

SZALÓ, Csaba a HAMAR, Eleonóra. Osm migrujících žen a jejich transnacionální sdílený svět/Eight Women Migrants and Their Shared Transnational World. *Sociologický časopis* [online]. Sociologický ústav Akademie Věd České republiky, 2007, **43**(1), 69-88 [cit. 2022]. ISSN 0038-0288.

ŠMÍDOVÁ, Michaela a VÁVRA, Martin. *Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky výzkumu dvou generací*. Praha: CESES FSV UK, 2010. 101 s. ISBN 978-80-904138-2-5.

THOMAS, William a ZNANIECKI, Florian. *The Polish Peasant in Europe and America: Monograph of an Immigrant Group*. Chicago: The University of Chicago Press, 1920.

TSAKIRI, Elisa. Transnational Communities and Identity. *Refugee survey quarterly* [online]. Oxford: Oxford University Press, 2005, **24**(4), 102-104 [cit. 2022]. ISSN 1020-4067.

TOUŠEK Laco, BUDILOVÁ, Lenka, FATKOVÁ, Gabriela, HEJNAL, Ondřej, LIPTÁK, Lubomír, RŮŽIČKA, Michal A ŠIMEK, Jan. *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*. Plzeň: Katedra antropologie FF ZČU, 2015.

UHEREK, Zdeněk a DRBOHLAV, Dušan. *Reflexe migračních teorií*. 2016. <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>

VERTOVEC, Steven. Migrant Transnationalism and Modes of Transformation. *The International migration review* [online]. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 2004, **38**(3), 970-1001 [cit. 2022]. ISSN 0197-9183.

VOJTÍŠEK, Petr. *Metody a techniky výzkumu a jejich aplikace v absolventských pracích vyšších odborných škol*. Praha: Vyšší odborná škola sociálně právní, 2012.

WONG, Lloyd a TRUMPER, Ricardo. Global Celebrity Athletes and Nationalism. *Journal of sport and social issues* [online]. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002, **26**(2), 168-194 [cit. 2022-05-02]. ISSN 0193-7235.

Přílohy

Tabulka č.2

Rodič	Vztah k ČR	Vztahy s lidmi	Instituce	Politické dění	Kultura
Alice	<i>„je tam rodina“</i>	<i>„jak jezdíme do Čech, že tam máme čím dál miň jako kamarádů. Nejdřív jsem se stýkala hodně s Čechama. Pak jsem zase poznala jiný lidi a to byli většinou cizinci“</i>	<i>„No, tak asi jenom, když si zařizuju občanku“</i>	<i>„určitě víc sleduju to, co se děje v Čechách Když se blíží volby tak se zajímám samozřejmě víc, nebo když je nějaký problém, tak víc“</i>	<i>„udržíme zvyky a tradice, jako který máme z Český republiky. Češtinu, určitě je pro nás důležitá čeština, proto šly děti do český školy tady do evropský školy do český sekce“</i>
Boris	<i>„v podstatě jsem tam prožil mládí, dospívání, a kamarády tam mám pořád jo Tam jsem jezdil na vandry jezdil jsem tam na skauty, je to moc hezká krajina“</i>	<i>„Vidám se hlavně s Belgičanama Vidám se i s Čechama, protože mám tady přátele mé rodiny“</i>	<i>„co jsem tady využil byla česká ambasáda“</i>	<i>„Více méně to vnímám, ale nechci se tím zatěžovat“</i>	<i>„pro mě česká muzika, miluju prostě české texty, je to česká literatura. Je to český film, české seriály a tohle“</i>
Cyril	<i>„no, že jsem byl vždycky kritický a teď už začínám chápat, že někde je lepší to a jinde zas něco jiného“</i>	<i>„s českými přáteli, většinou teda s rodiči našich dětí“</i>	<i>„úřady fungují tady líp, nebo relativně pružněji než u nás, naopak se službama jsem jako trošku víc spokojenej právě v Česku“</i>	<i>„takže jsem to jako sledoval málo a snažil jsem se sledovat jako věci místní a postupem doby to spíš, vlastně i tím, že jsem tady nezakořenil, jak jsem neměl ty kontakty,</i>	<i>„Prostě česká kultura pro mě stojí obecně na jazyku“</i>

				<i>tak jsem se zase začal vracet a zajímat se o to, co se děje v Čechách“</i>	
Denisa	<i>„určitě jsem velmi vždycky chtěla udržovat vztahy s lidma“</i>	<i>„Jednoznačně s českou komunitou, z Belgičanů, fakt to je na prstech jedné ruky“</i>	<i>„jenom když potřebuju voličský průkaz“</i>	<i>„Jakože to sleduju, účastním se voleb“</i>	<i>„konkrétně třeba to divadlo, nebo nějaké besedy se spisovatelem nebo s nějakými zajímavými osobnostmi, protože si myslím, že kdybych byla v Česku, tak bych té kultury využívala ještě víc“</i>
Evžen	<i>„K české republice mě pojí asi dvě věci, rodina a místo, kde jsem vyrůstal“</i>	<i>„Tak určitě asi s českou komunitou“</i>	<i>„tady mají třeba zakázáno mluvit jako jiným jazykem než vlámsky, takže člověk, když se chce domluvit s těmi úřady, tak je to prostě šílený“</i>	<i>„sledování českých zpráv беру jako takový odpočinek“</i>	<i>„tady máme víc české kultury, než bysme měli v Čechách“</i>
Fiona	<i>„je to moje rodná zem, mám tam celou moji rodinu mám tam všechny ty kořeny“</i>	<i>„Já se vídám spíš s Belgičanama“</i>	<i>„já nemám ani českou občanku nemám trvalý pobyt v Česku, mám ho jenom tady a takže třeba doktory prostě řeším tady“</i>	<i>„mně vlastně jakoby ta česká politika jakoby nezajímá, ale samozřejmě, že se snažíme volit“</i>	<i>„mně přijde takový prima, že vlastně Češi se chopili australské hry je to způsob humoru, nebo ten způsob, jakoby hudbu kterou posloucháme“</i>
Gábina	<i>„Mám tam tu rodinu, mám tam rodiče,“</i>	<i>„Všichni jsou to Češi. A mám teďka velkou“</i>	<i>„zastupitelství je určitě důležitý, ta škola je asi“</i>	<i>„mnohem víc sleduju, co se děje v Čechách.“</i>	<i>„Film je můj velký koníček a knihy taky, takže já“</i>

	<i>mám tam sestru. mám ráda to město, tu Prahu, protože jsem tam chodila do školy, vlastně i na gympl, na střední školu, na vysokou školu na základku. Pak mám citový vztah k různým místům“</i>	<i>kamarádku vlastně, ona je z Rumunska“</i>	<i>taky dobrá, prostě že tu je ta česká“</i>	<i>když bude Zeman prezident, tak já se tam nikdy nevrátím“</i>	<i>sleduju vlastně co se děje v těch českých kulturních scénách vlastně všechno“</i>
--	--	--	--	---	--

Zdroj: autorka

Tabulka č.3

Dítě	Vztah k ČR	Vztahy s lidmi	Instituce	Politické dění	Kultura
Alenka	„Celá moje rodina tam žije a mám tam kamarády taky a ty lidi, mně přijde, že ty lidi tam jsou taky takoví jiný, než tady trochu...“	„Jako řekla bych, že tak tři čtvrtiny lidí jsou Češi a zbytek nejsou“	„kdybych chodila do belgické školy a neměla bych nic v češtině, tak bych měla asi menší vztah k tomu Česku a větší vztah k Belgii“	„No já se určitě zajímám o to, co se děje v Čechách, já jsem skoro vůbec nevěděla, jak je to tady s tím covidem a tak, ale v Čechách to jo, jako, sociální sítě i noviny a... tak to jsem četla, abych věděla“	„byla jsem na divadle a před tím mě mamka donutila jít na svatomartinský průvod“ „ty český Vánoce jsou třeba hodně jiný než u těch ostatních. A ty jako i ty tradice, třeba Velikonoce... já nevím, potom třeba tábory“
Ben	„spousta mých kamarádů odjelo do Čech, se kterými se můžu vidět právě jenom tam v létě je mi tam i dobře, cítím se tam bezpečněji“	„Dříve jsem to měl tak, že hlavně Češi a potom Francouzi nebo tak lidé se kterými se vidím na karate nebo na basketu, ale teď jako poslední čtyři roky, tři roky to je tak, že se ve škole spíš bavím s lidma z jiných sekcí, ale furt si myslím, že to jsou hlavně Češi, se kterými se někdy scházím, jakože i o víkend“	„třeba matiku bych v cizím jazyce asi nedal, ani fyziku, která na oboru, na který se chci zaměřit, je velmi důležitá, takže asi bych i ty ostatní předměty nedal, kdyby nebyly v češtině“	„Že mi přijde, že ta česká politika je fakt taková ozvláštněná tím komickým vystupováním. Ale jinak se o politiku vůbec nezajímám“	„kdyby letos byly dílničky, tak zase s mojí sestrou tam půjdeme, ale jinak, nijak zvláště nechodím, jenom do divadla bych zašel určitě“
Cecílie	„Takže tam jezdím kvůli“	„nejčastěji jsem se bavila“	„jsem vlastně hrozně ráda“	„upřímně jenom jsem se“	„ne kvůli tomu, že je to“

	<i>přírodě, kvůli rodině, ale jakoby jsem ráda, že se vždycky vrátím zpátky“</i>	<i>s Řekama, se Španělama a asi s Francouzem a“</i>	<i>za ten multikulty jako pohled, co jsem dostala v tý evropský škole, což teda není k tý český, ale že jsem měla jako ten pohled do těch všech kultur“</i>	<i>zeptala táty jaký jsou ty hlavní strany, co kdo jako dělá a podle toho jsem se rozhodla. Českou politickou stránku nesleduju absolutně“</i>	<i>český, já tam chodím ráda, protože divadlo jsem dělala od mala, protože mě to baví a mám ráda to prostředí, tu atmosféru věci na kterých jsem vyrůstala, takže třeba nějaký jako pohádky nebo právě Cimrman, nebo jako nějaký jako autoři takový to, co jsem poslouchala jako malá“</i>
Daniel	<i>„jezdíme tam jenom za rodinou, takže jakoby vztah nějaký speciální k tomu nemám jsem tam nežil a nemám tam žádný vzpomínky“</i>	<i>„asi Češi nejvíc a tak, bavím se tam i prostě s Angličanama Francouzema, prostě všechny národnosti. Venku ze školy hlavně teda Češi a Slováci, ale jinak teda mám kroužky, kde se bavím i s jinýma lidma a chodím s nima taky někdy ven“</i>	<i>„v tý naší škole, ta česká společnost není úplně vítána, ať už u učitelů, nebo když někdo řekne Češi, tak někdo vždycky si svoje věci o nich myslí a je tam strašná ta hierarchie mezi těma ročníkama a mezi těma třídama“</i>	<i>„O politiku obecně se vůbec nezajímám, nemám žádný znalosti o politice, fakt že nula“</i>	<i>„jsem chodil do toho divadla a chodil jsem na různé ty akce tý Český inspirace, to mi hodně pomohlo, když jsem byl malej, ale teďka na to už tolik nechodím, jako chodím do školy, což je jediná česká aktivita, kterou mám“</i>
Eliáš	<i>„hlavně kvůli té rodině, protože to je pro mě důležitý, tam</i>	<i>„asi spíš s Čechama, protože ve škole jsem znal hlavně Čechy a taky</i>	<i>„ty sekce jsou taky tak jako pospolu, ale myslím si, co je fajn, že jako postupně</i>	<i>„nikdy jsem se moc neangažoval v politice, že taky jelikož jsme se</i>	<i>„Češi, co žijí v Česku se zajímají o trochu jiný věci, mají jiný příležitosti,</i>

	<i>mám ty kámoše Asi ani místa, ani hudba“</i>	<i>mi připadalo, že česká třída je taková spíš uzavřenější a zas tolik jsme se nebavili s téma mezinárodním a“</i>	<i>se snaží ty lidi jako dát dohromady, prostě jseš s lidma z Německa, z Francie prostě ve stejný třídě, a tak začnete pracovat spolu a dozvíš se pomocí toho o tý jejich kultuře a tak“</i>	<i>přestěhovali do Belgie, tak jsme moc tu politiku v Česku neřešili, samozřejmě sledovali jsme co se děje průběžně, ale asi to pro mě nikdy nemělo takový velký význam“</i>	<i>chodí na jiný akce, sledují jiný věci“</i>
Františka	<i>„že tam mám prostě tu rodinu a tak“</i>	<i>„půl napůl Češi a zbytek jiné národnosti. Nejdřív když jsem byla menší tak s Belgičanama, protože jsem byla v belgické škole, ale když jsem byla na evropské škole tak spíš s Angličanama jsme měli takový hezký vztah“</i>	<i>„No ta škola nebo obecně ta komunita Evropské školy, ta mezinárodnost, ty jazyky, to je úplně jasně velké plus, to aj to, co jsme se vlastně učili, a jak se to učilo v jiných jazycích, s jinýma lidma, to mně přišlo jako velké plus. Jinak pár nevýhod bylo, že jsme viděli ty nedostatky třeba v těch českých sekcích, že tam byl nedostatek učitelů nebo jakože to nebylo úplně domyšlené.</i>	<i>„vždycky mě to zajímalo, i když jsem cítila, že jsem tomu tolik nerozuměla a nevím, jestli to bylo tím, že jsem nebyla v Česku nebo že obecně moje, že jsem nebyla dostatečně informována, že mě to nějak nezajímalo natolik, že bych poslouchala zprávy nebo tak, ale vždycky jsem chtěla volit“</i>	<i>„Divadlo, různé takové. Pomáhala jsem na všech různých dílničkách... Takové ty jakože svátky asi, ty jsou pro mě asi hodně spojené s Českem, jakože Velikonoce Vánoce, takové to pondělí, Červené pondělí takové ty absurdní věci, co se dělají v Česku a nikde jinde ne. Příroda, vesnice popíjení, takové jakože táboráky, nebo ty táborové věci“</i>

Gabriel	„je to můj domov, přijde mi, že i lidi prostě, mají k sobě větší respekt“	„Bavim se spíš s těma jinejma, protože nevím. Prostě Češi tady, je to vidět, že jak vyrůstáš tady, v tomhleto jiným světě, tak je to na tobě hrozně znát. Já si prostě mnohem víc rozumím s těma Bulharama a Rumunama, protože prostě jejich kultura je podobná naší a nevím, není tam takovej rozdíl jako tady s těma lidma například z tý Belgie“	„ve škole měli mnohem víc klást tady v Bruselu na důraz tý český kultury a jak, no prostě dávat na to větší důraz“	„tolik ne, ale zajímám se, abych měl aspoň nějaký celkový přehled, tak to rozhodně“	„pivo patří do naší kultury například, prostě i ty blbosti, jak slavíme i Vánoce“
---------	---	---	--	---	---

zdroj: autorka

Projekt bakalářské práce¹⁰

Jméno a příjmení studujícího: Eliška Pohlová

Předpokládaný název práce: Národní identita českých rodičů a dětí v Bruselu v porovnání s Kladnem

Klíčová slova: národní identita, národ, integrace, prostředí, rodina, nacionalismus, Češi v zahraničí

Vedoucí práce: Zdeněk Uherek doc. PhDr. CSc.

Jméno vedoucí/ho bakalářského semináře, do kterého se chce studující hlásit (předběžně):
Seminář doc. Hájka

Námět práce

Jakým způsobem ovlivňuje prostředí, ve kterém člověk vyrůstá, národní identitu? Co ovlivňuje národní identitu markantněji ve vybraných sociálních situacích a prostředích? Ve své bakalářské práci bych se chtěla zaměřit na to, které konkrétní faktory mají vliv na to, jak silně člověk vnímá národní identitu.

Chtěla bych se zabývat tématem národní identity a jakým způsobem ji produkuje a následně ovlivňuje zejména prostředí, ve kterém se jedinci nachází. Můj výzkum zaměřím na studium rodičů a dětí ve věku mezi 16 a 20 lety. Budu zkoumat zvláště postoje dětí a rodičů žijících v Bruselu a porovnávat je s poznatky získanými od dětí a rodičů žijících v Kladně.

O tématu „národní identita“ bylo již zpracováno mnoho prací a knih. V sociologickém pojetí je identita velmi široký koncept, který byl například podle E. Goffmana (1999) zpracován na základě otázky: „do jaké míry je člověk autentický ve svých rolích?“ (Goffman, 1999). Otázka naznačuje, že se člověk může identifikovat s celou řadou rolí a skupin a národ zde může mít nebo nemít významné pozitivní, ale též negativní místo (za příslušnost ke skupině se člověk může i stydět a vnímat ji jako stigma). Ze sociologického hlediska můžeme vyslovit předpoklad, že téma národní identity souvisí s integrací do mnoha dalších

¹⁰ Během realizace bakalářské práce jsem své téma i některé metody pozměnila v rámci modelování a utváření kvalitativního výzkumu. Proto se projekt od mé bakalářské práce poměrně výrazně liší.

společenství, a tudíž se dotýká například studia komunit, nebo různých druhů specifických sociálních uskupení, což je předmětem zejména sociologického bádání.

Já osobně vnímám národní identitu jako pocit sounáležitosti s komunitou, která mluví stejným jazykem; dále je spojena s národní kulturou: například zachovávání tradic, chození do divadel, muzeí a na koncerty na české umělce, dále zajímání se například o národní historii, politiku, případně sportovní výkony národních sportovních reprezentantů a považování jejich úspěchů také v podstatě za své vlastní, kdy je možné být na ně hrdý. To je ale moje osobní představa a s touto subjektivitou bych vstupovala do terénního šetření, abych se ptala, co si pod pojmem národ a sounáležitost s národem představují občané České republiky žijící ve městě ve středních Čechách, jejichž děti procházejí lokálním vzdělávacím systémem a občané České republiky žijící v kosmopolitní metropoli, v centru EU, s dětmi vzdělávanými v místní škole (dále upřesněno).

Ve své bakalářské práci bych se chtěla zejména zaměřit na to, co vnímají zejména děti ale i rodiče žijící v Bruselu jako domov a zda domov koresponduje s národní identitou. Jakým mluví doma ale i celkově nejčastěji jazykem; zda sledují více česká nebo zahraniční media a proč; zda mají více přátel v české sekci/komunitě nebo se naopak cítí lépe s lidmi jiných národností a proč; zda při sledování sportovních aktivit fandí českým sportovcům a jsou hrdí na jejich výkony nebo naopak fandí nějaké jiné národnosti a proč. Dále zda je pro ně důležitá národní historie, například jestli znají alespoň 10 důležitých dat národní historie, nebo jsou pro ně naopak důležitější souvislosti mezinárodní historie (ačkoli v Evropské škole je národní dějepis pouze do 5. třídy, poté mají žáci všech národností stejnou mezinárodní látku); zda a jak moc sledují českou politiku nebo naopak je více zajímá určitá zahraniční politika; zda a jak často chodí do divadla/kina se podívat na české hry (hry hrané v češtině) nebo zda poslouchají českou nebo spíše mezinárodní hudbu a v poslední řadě, zda plánují se někdy vrátit do České republiky nebo jim vyhovuje lépe zahraniční prostředí a proč. Bude mě též zajímat, jak mezi sebou komunikují na veřejnosti, zda v češtině, nebo radši v jiném jazyce, aby se jich místní permanentně neptali, zda jsou z Polska nebo z Ruska.

Všechny tyto poznatky bych porovnávala s jednotlivými faktory, které by na odpovědi měly vliv. Například některé děti nemají oba rodiče stejné národnosti, někteří jedinci budou starší než jiní, někteří žijí v zahraničí teprve krátce zatímco jiní tam bydlí již delší dobu; u rodičů nejvyšší dosažené vzdělání a podobně.

Podobné otázky mírně upravené na prostředí Kladna bych pokládala dětem a rodičům žijícím v této oblasti, s tím, že bych tyto poznatky také porovnávala s různými faktory, které by na odpovědi mohly mít vliv. Jako například věk jedinců, u rodičů nejvyšší dosažené vzdělání, možný dřívější pobyt v zahraničí a podobně.

Dalším důležitým pojmem, který souvisí s národní identitou je národ samotný. Ve velkém sociologickém slovníku je národ popsán jako „*osobité a uvědomělé kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území. Jednotlivé národy se vymezují 3 hledisky – kulturně, politicky a psychologicky*“ (Linhart & Vodáková, 1996).

Co se týče nejnovějších poznatků, které už o tématu národní identity byly zpracovány, velmi často se jedná o výzkumy, jejichž záměrem bylo zkoumat, jak lidé vnímají národní identitu. V posledních šetřeních CVVM zjištěno, že nyní lidé považují za hlavní ukazatele národní identity kulturu, jazyk a tradice. Zároveň se mění i síla národní identity v rámci soudržnosti lidí. Lidé například cítí více sounáležitosti s lidmi stejného zaměstnání nebo věku než s lidmi stejné národnosti. Může zde tedy být velice silná soudržnost v rámci i jiných typů komunit. (Hobzová, et al., 2017)

V roce 2015 byla zkoumána například národní identita mladé generace (Zíková, 2015), ve které její autorka zjišťovala, na co jsou mladí čeští lidé hrdí v souvislosti s českým národem a na co naopak hrdí nejsou. Zjišťovala, co vlastně vnímají jako národní identitu.

V roce 2019 byla vytvořena diplomová práce na téma zachování české identity v Chorvatsku, kde autorka zjišťovala, jak si Češi v Chorvatsku zachovali svou národní identitu v průběhu 20. století a jaké faktory měly vliv na proměnu této identity (Kočí, 2019) V roce 2020 byla zpracována diplomová práce zabývající se integrací Turků do Nizozemské společnosti a jak jejich život v této zemi ovlivnil jejich národní identitu (Çelikdemir, 2020). Dle mého názoru chybí porovnání identity Čechů žijících v zahraničí, zejména v západních zemích Evropy s identitou Čechů žijících například v menších městech, kde panují odlišné normy ať už kulturní, socioekonomické nebo politické. Tématu národní identity je dle mého názoru důležité se věnovat zejména proto, že nyní je velmi znatelný nárůst národního cítění, který v některých případech vede až k nacionalismu. Je důležité zjistit, co tento nárůst způsobuje, případně jak se bude situace vyvíjet dál. Z historického kontextu zejména před druhou světovou válkou byl také patrný tento vzestup nacionalismu, který potom vyvrcholil

válečným konfliktem. Proto je potřeba se o tato témata zajímat a pokusit se vysvětlit, co jej způsobuje, a tedy čeho je potřeba se případně vyvarovat.

Cílem mé práce by mělo být přispět k objasnění toho, za jakých podmínek mezinárodní prostředí napomáhá k utvrzování národní identity a za jakých podmínek boří některá dogmata, která jsou samozřejmostí v prostředí domácím. Vedle porovnání odlišných městských prostředí je mým záměrem též porovnat percepci národní identity mezi rodiči a dětmi; vyzkoumat, zda a jak se tato generační odlišnost projevuje v zahraničí oproti České republice. Pomocí těchto poznatků bych chtěla vysvětlit, co má na národní identitu větší vliv a jestli, na základě zjištěných poznatků, můžeme u příští generace dotazovaných dětí očekávat spíše nárůst nebo pokles nacionalismu.

Předpokládané metody zpracování

Vysvětlete, na jakých datech bude analýza založena (druh, vzorek, terén) a jaké postupy a techniky k jejich analýze použijete. U teoretické práce popište analytický popř. syntetický postup.

Analýza bude založena na datech dvojího typu. Jednak se bude jednat o pozorování a semistrukturované rozhovory, které provedu s některými vybranými jedinci ze všech 4 skupin. Vzhledem k tomu, že v Bruselu budu pobývat delší dobu a v Kladně jsem nativním obyvatelem, přiblíží se výzkum svým pojetím etnografii uskutečňované na několika místech, popsané Georgem Marcusem jako multi-sited ethnography (Marcus, 1998). Data získaná touto formou budou jádrem datového korpusu, který budu zpracovávat. Tato data bych se pokusila doplnit formou krátkých dotazníků, které plánuji rozdat vždy ve dvou třídách v každé lokalitě, stejně tak jako rodičům dotazovaných dětí. Tento zdroj dat považuji za doplňkový a v tuto chvíli nemohu předjímat, v jaké míře se mi podaří distribuovat dotazník ve třídách. Pokud to bude možné, budu tedy kombinovat techniky kvalitativního a kvantitativního výzkumu, s tím, že jsem si vědoma toho, že u kvantitativní části bude vzorek příliš malý, a proto data nebudou brána jako validní poznatky, které lze vztahovat na celou společnost, ale pouze jako doplňující informace k hlavní kvalitativní části. Otázky budu formulovat tak, abych se vyhnula reprodukování metodologického nacionalismu (Wimmer & Schiller, 2003) a realisticky byla schopna identifikaci s národem zařazovat do souvislostí

s identifikací aktérů s dalšími sociálními skupinami a kategoriemi. Též s vědomím konceptu metodologického nacionalismu budou rozhovory a další výzkumné nástroje koncipovány tak odkryly co nejširší spektrum identifikací dětí a rodičů v Kladně a v Bruselu a jejich situační modifikace.

Ke své analýze, ve které porovnávám dvě prostředí je mým terénem jednak Brusel, konkrétně Evropská škola III, ve které je česká sekce, kde se nachází děti z mého vzorku. Dotazovaným dětem by bylo mezi 16 a 20 lety, všechny mají alespoň některé předměty v češtině, proto nebude potřeba žádného překladu ani cizojazyčných dovedností. Dále pak Kladno, konkrétně gymnázium Kladno, kde budu též dotazovat žáky a žákyně téhož věku a jejich rodiče.

Celkový vzorek by v kvalitativní části (prováděné pomocí pozorování a rozhovorů) měl zahrnovat 5-7 rodin v obou lokalitách. Dohromady by tedy můj vzorek měl činit okolo 30 dotazovaných.

Etické souvislosti zvažovaného projektu

Je realizace projektu spojena s etickými riziky? Pokud ano, jak na ně budete v projektu reagovat. Jak bude zajištěna ochrana osobních údajů účastníků výzkumu?

V souvislosti s projektem považuji za etické riziko fakt, že se v mém vzorku vyskytují i nezletilé osoby. U těch bude potřeba nejprve získat souhlas jejich rodičů k tomu, zda s nimi mohu provést rozhovory a jiná šetření, která budou součástí projektu. Z ostatních hledisek neshledávám, že by se v mém projektu mohla objevit jiná etická rizika. Respondenty budu uvádět pod anonymními jmény a budu respektovat jejich požadavky v případě, kdy se rozhodnou, že například některé části rozhovoru nebudou chtít publikovat. Zvýšenou opatrnost pak budu věnovat požadavkům rodičů již dříve zmíněných dětí.

Orientační seznam literatury

1. Baršová, A. & Barša, P., 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a v Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

2. Brouček, S., 2015. *Analýza migrace českých občanů po roce 1989*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.
3. Brouček, S. & Grulich, T., 2014. *Nová emigrace z České republiky po roce 1989 a návratová politika*, Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
4. Çelikdemir, E., 2020. *Everyday Life Experiences and Integration Process: A case of the Turkish Minority in the Netherlands*, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd (diplomová práce)
5. Goffman, E., 1999. *Všichni hrajeme divadlo*. Praha: Studio Ypsilon.
6. Hobzová, M. Ö., Trochtová, L. S. & Sobková, P., 2017. Národní identita v multikulturním prostředí. *Sociální pedagogika*.
7. Kočí, J., 2019. *Cesta k zachování národní identity chorvatských Čechů na Daruvarsku od počátku 20. století do současnosti*, Olomouc: autor neznámý
8. Králíčková, L., 2010. *Diplomová práce Jak se žije Čechům v Bruselu aneb nahlédnutí do života českých euroúředníků*, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií
9. Linhart, J. & Vodáková, A., 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Vydavatelství Karolinum.
10. Marcus, G. E., 1998. *Ethnography through thick and thin*. New Jersey: Princeton university press.
11. Řeháková, B. & Vlachová, K., 2004. Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. *Sociologický časopis*, duben.
12. Szaló, C., 2007. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK.

13. Wimmer, A. & Schiller, N. G., 2003. Methodological Nationalism, the Social Sciences, and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *The International Migration Review*, 37(3), pp. 576-610.

14. Zíková, A., 2015. *Národní identita české mladé generace*, Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta